

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

JULIANE ΚΟΚΟΤΤ

της 8ης Σεπτεμβρίου 2005¹

I — Εισαγωγή

1. Με την υπό κρίση προσφυγή, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο βάλλει κατά του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, και παράγραφος 6, καθώς και κατά του άρθρου 8 της οδηγίας 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης² (στο εξής: οδηγία). Παρά τον τίτλο που φέρει, η οδηγία αυτή δεν ρυθμίζει εν γένει την οικογενειακή επανένωση, αλλά μόνον τα δικαιώματα των οικογενειών στις οποίες δεν περιλαμβάνονται πολίτες της Ενώσεως.

2. Σύμφωνα με την οδηγία, ο υπήκοος τρίτου κράτους ο οποίος διαμένει νομίμως εντός της Κοινότητας έχει κατ' αρχήν δικαίωμα να ζητήσει από το κράτος υποδοχής να εγκρίνει τη μετοίκηση των τέκνων του με σκοπό την οικογενειακή επανένωση. Οι προσβαλλόμενες διατάξεις παρέχουν πάντως στα κράτη μέλη τη δυνατότητα, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να περιορίσουν το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης στην περίπτωση των τέκνων άνω των δώδεκα ή των δεκαπέντε ετών και να

ορίσουν συγκεκριμένες περιόδους αναμονής. Το Κοινοβούλιο φρονεί ότι οι ρυθμίσεις αυτές είναι ασυμβίβαστες με την προστασία της οικογένειας ως θεμελιώδη ελευθερία καθώς και με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

3. Έστω και αν το Κοινοβούλιο δεν τρέφει προφανώς ιδιαίτερη εκτίμηση στη συμβολή των γενικών εισαγγελιών³, τα τιθέμενα με την υπό κρίση προσφυγή νέα νομικά ζητήματα επιβάλλουν τη διατύπωση προτάσεων. Τα ζητήματα αυτά αφορούν ιδίως το παραδεκτό της προσφυγής καθώς και την εφαρμογή των σχετικών θεμελιωδών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

3 — Στο ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επί των παρατηρήσεων, οι οποίες αποτελούν τμήμα της απόφασης σχετικά με την απαλλαγή για την εκτέλεση του συνολικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ενώσεως για το οικονομικό έτος 2003, τμήμα του προϋπολογισμού IV — Δικαστήριο (C6-0017/2005) — 2004/2043(DEC) της 12ης Απριλίου 2005, έγγραφο Ρ6 ΤΑ-PROV(2005)0095, έκθεση Α6-0066/2005, που δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στην Επίσημη Εφημερίδα, το Κοινοβούλιο χαιρετίζει τη μείωση του αριθμού των προτάσεων των γενικών εισαγγελιών.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 — ΕΕ L 251, σ. 12.

II — Νομικό πλαίσιο

διατάξεις του εθνικού δικαίου που συμβιβάζονται προς την παρούσα Συνθήκη και προς διεθνείς συμβάσεις.»

A — Το κοινοτικό δίκαιο

4. Το Συμβούλιο στήριξε την οδηγία στο άρθρο 63, πρώτο εδάφιο, σημείο 3, της Συνθήκης. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, το Συμβούλιο αποφασίζει ομόφωνα σχετικά με τη λήψη μέτρων περί μεταναστευτικής πολιτικής στους εξής τομείς:

α) Προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής και προδιαγραφές διαδικασιών κατά τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν θεωρήσεις και άδειες διαμονής μακράς διάρκειας, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποσκοπούν στην επανένωση οικογενειών,

β) [...]»

6. Η δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας τονίζει ρητώς την προστασία της οικογένειας, όπως αυτή απορρέει από διεθνείς συμβάσεις και ιδιαίτερα από τα θεμελιώδη δικαιώματα:

«Τα μέτρα που αφορούν την οικογενειακή επανένωση θα πρέπει να θεσπίζονται σύμφωνα με την υποχρέωση προστασίας της οικογένειας και σεβασμού της οικογενειακής ζωής που αναφέρεται σε πολλές πράξεις διεθνούς δικαίου. Η παρούσα οδηγία σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις αρχές που αναγνωρίζονται ιδίως από το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»

5. Πρέπει να υπομνησθεί επίσης το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης, το οποίο προβλέπει τα εξής:

«Τα μέτρα, τα οποία θεσπίζονται από το Συμβούλιο, σύμφωνα με τα σημεία 3 και 4, δεν εμποδίζουν τα κράτη μέλη να διατηρούν ή να εισάγουν στους εν λόγω τομείς

7. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (άρθρο II-67 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης) σχετικά με τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής προβλέπει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και των επικοινωνιών του.

8. Η πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας ορίζει:

«Τα κράτη μέλη θα πρέπει να εφαρμόσουν τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών ή άλλων φρονημάτων, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.»

9. Με τον τρόπο αυτόν ο κοινοτικός νομοθέτης υπενθυμίζει τις ειδικές απαγορεύσεις των δυσμενών διακρίσεων που μνημονεύονται στο άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (άρθρο II-81 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης).

10. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', η οδηγία εφαρμόζεται υπό την επιφύλαξη τυχόν ευνοϊκότερων διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη της 18ης Οκτωβρίου 1961⁴, του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη της 3ης Μαΐου 1996⁵ και της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως σχετικής με τη Νομική Κατάσταση του Διακινούμενου Εργαζομένου της 24ης Νοεμβρίου 1977⁶.

4 — ETS 35.

5 — ETS 163, η οδηγία αναφέρει εσφαλμένως το έτος 1987.

6 — ETS 93.

11. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας προβλέπει κατ' αρχήν ότι τα κράτη μέλη επιτρέπουν την είσοδο και τη διαμονή στον/στη σύζυγο και στα τέκνα. Εντούτοις, το τελευταίο εδάφιο παρέχει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να επιβάλλουν πρόσθετες προϋποθέσεις για την οικογενειακή επανένωση στην περίπτωση τέκνων άνω των δώδεκα ετών:

«Κατά παρέκκλιση, όταν κάποιο τέκνο είναι ηλικίας άνω των δώδεκα ετών και φθάνει ανεξάρτητα από την υπόλοιπη οικογένειά του, το κράτος μέλος μπορεί, πριν επιτρέψει την είσοδο και τη διαμονή του δυνάμει της παρούσας οδηγίας, να εξετάζει κατά πόσον πληροί όρο ενσωμάτωσης προβλεπόμενο από την ισχύουσα νομοθεσία του κατά την ημερομηνία θέσης σε εφαρμογή της παρούσας οδηγίας.»

12. Η συναφής δωδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Η δυνατότητα περιορισμού του δικαιώματος οικογενειακής επανένωσης παιδιών άνω των δώδεκα ετών, τα οποία ως κύρια κατοικία δεν έχουν αυτή του συντηρούντος, προβλέπεται προκειμένου να ληφθεί υπόψη η ικανότητα ενσωμάτωσης των παιδιών στις πιο μικρές ηλικίες και να τους εξασφαλισθεί η απόκτηση της απαραίτητης εκπαίδευσης και των αναγκαίων γλωσσικών γνώσεων στο σχολείο.»

13. Δεν υπάρχει δικαίωμα επανένωσης σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας στην περίπτωση που υποβληθεί αίτηση για την οικογενειακή επανένωση με τέκνο που έχει συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος:

«Κατά παρέκκλιση, τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτήσουν ότι οι αιτήσεις για οικογενειακή επανένωση ανηλίκων τέκνων πρέπει να υποβάλλονται πριν από την ηλικία των δεκαπέντε ετών, όπως προβλέπεται από την ισχύουσα νομοθεσία τους που ισχύει κατά την ημερομηνία θέσης σε εφαρμογή της παρούσας οδηγίας. Εάν η αίτηση υποβληθεί μετά την ηλικία αυτή, τα κράτη μέλη που αποφασίζουν να εφαρμόσουν την παρέκκλιση αυτή επιτρέπουν την είσοδο και τη διαμονή των τέκνων για άλλους λόγους εκτός της οικογενειακής επανένωσης.»

14. Το άρθρο 8 της οδηγίας επιτρέπει τον καθορισμό περιόδων αναμονής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να απαιτήσουν να έχει διαμείνει ο συντηρών νόμιμα στην επικράτειά τους για διάστημα το οποίο να μην υπερβαίνει τα δύο έτη, προτού επιτραπεί στα μέλη της οικογένειάς του/της να επανewθούν μαζί του/της.

Κατά παρέκκλιση, όταν η περί οικογενειακής επανένωσης νομοθεσία ενός κρά-

τους μέλους η οποία ισχύει κατά την ημερομηνία υιοθέτησης της παρούσας οδηγίας λαμβάνει υπόψη την ικανότητα υποδοχής του εν λόγω κράτους, τότε το κράτος μέλος αυτό μπορεί να προβλέπει περίοδο αναμονής τριών ετών κατ' ανώτατο όριο μεταξύ της υποβολής της αίτησης οικογενειακής επανένωσης και της έκδοσης άδειας διαμονής των μελών της οικογένειας.»

15. Η οδηγία περιέχει διάφορες διατάξεις σχετικά με τη συνεκτίμηση των περιστάσεων κάθε επιμέρους περιπτώσεως.

16. Σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 5, της οδηγίας, πρέπει να συνεκτιμάται το συμφέρον του τέκνου:

«Κατά την εξέταση μιας αίτησης, τα κράτη μέλη μερμινούν ώστε να λαμβάνουν δεόντως υπόψη το μείζον συμφέρον των ανηλίκων τέκνων.»

Η πρόταση της Επιτροπής⁷ σχετικά με τη διάταξη αυτή αναφερόταν ρητώς στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού⁸.

7 — COM(2002) 225, σ. 19.

8 — Υπεγράφη στις 20 Νοεμβρίου 1989 (*LIN Treaty Series*, τόμος 1577, σ. 43). Όλα τα κράτη μέλη έχουν επικυρώσει τη σύμβαση αυτή. Και η Συνθήκη για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης προβλέπει ρητώς στο άρθρο I-3, παράγραφος 3, δεύτερο εδάφιο, ότι η Ένωση ενισχύει την προστασία των δικαιωμάτων του τέκνου στα οποία το άρθρο 24 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (άρθρο II-84 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης) προσδίδει χαρακτήρα θεμελιώδους δικαιώματος.

17. Το άρθρο 17 αφορά όλα τα πιθανώς ενδιαφερόμενα πρόσωπα:

«Τα κράτη μέλη λαμβάνουν δεόντως υπόψη τον χαρακτήρα και τη σταθερότητα των οικογενειακών δεσμών του προσώπου και τη διάρκεια διαμονής του στο κράτος μέλος καθώς και την ύπαρξη οικογενειακών, πολιτιστικών και κοινωνικών δεσμών με τη χώρα καταγωγής του, σε περίπτωση απόρριψης αίτησης, ανάκλησης ή άρνησης της ανανέωσης της άδειας διαμονής ή σε περίπτωση λήψης μέτρου απομάκρυνσης εις βάρος του συντηρούντος ή μελών της οικογένειάς του.»

2 Δεν επιτρέπεται να υπάρξει επέμβασις δημοσίας αρχής εν τη ασκήσει του δικαιώματος τούτου, εκτός εάν η επέμβασις αυτή προβλέπεται υπό του νόμου και αποτελεί μέτρον το οποίον εις μιαν δημοκρατικήν κοινωνίαν είναι αναγκαίον δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την οικονομικήν ευημερίαν της χώρας, την προάσπισιν της τάξεως και την πρόληψιν ποινικών παραβάσεων, την προστασίαν της υγείας ή της ηθικής ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»

19. Το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι απαγορεύονται οι δυσμενείς διακρίσεις:

B — Το διεθνές δίκαιο

1. Ευρωπαϊκές Συμβάσεις

18. Η προστασία της οικογενειακής ζωής απορρέει κυρίως από το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών που υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ):

«1 Παν πρόσωπον δικαιούται εις τον σεβασμόν της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του, της κατοικίας του και της αλληλογραφίας του.

«Η χρήσις των αναγνωριζομένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

20. Διατάξεις σχετικά με την οικογενειακή επανένωση περιλαμβάνει και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης⁹. Σύμφωνα με το μέρος I, σημείο 19, οι διακινούμενοι εργαζόμενοι, οι οποίοι είναι υπήκοοι συμβαλλόμενου μέρους, και οι οικογένειες τους έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν προστασία και αρωγή

9 — Προπαρατεθείς στην υποσημείωση 4.

στην επικράτεια οποιουδήποτε άλλου συμβαλλομένου μέρους. Το άρθρο 19 συγκεκριμενοποιεί το δικαίωμα αυτό σε σχέση με την οικογενειακή επανένωση ως εξής:

«Προκειμένου να διασφαλίσουν την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος των διακινούμενων εργαζομένων και των οικογενειών τους για την παροχή προστασίας και αρωγής στην επικράτεια οποιουδήποτε άλλου συμβαλλομένου μέρους, τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται:

[...]

6. στο μέτρο του δυνατού να διευκολύνουν την επανένωση διακινούμενου εργαζομένου, ο οποίος έχει το δικαίωμα εγκαταστάσεως στην επικράτεια συμβαλλομένου μέρους, με την οικογένειά του,

[...]¹⁰

10 — Σύμφωνα με το Γραφείο της Συμβάσεως στην ιστοσελίδα <http://conventions.coe.int>, που επισκέφθηκα στις 14 Απριλίου 2005, η διάταξη αυτή έχει γίνει αποδεκτή από την Αυστρία, το Βέλγιο, την Πορτογαλία, την Εσθονία, τη Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, τη Σλοβενία, την Ισπανία, τη Γερμανία, την Ελλάδα, τη Φινλανδία, τις Κάτω Χώρες, την Πολωνία, τη Σουηδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Κύπρο, όχι όμως από τη Λετονία, τη Μάλτα, τη Σλοβακία, τη Δημοκρατία της Τσεχίας και την Ουγγαρία. Η Δανία φαίνεται ότι δέχτηκε το άρθρο 19, παράγραφος 6, κατά την κύρωση του αναθεωρημένου Χάρτη του 1996. Η Λιθουανία αρνήθηκε κατά την κύρωση του αναθεωρημένου Χάρτη να δεσμευθεί από το άρθρο 19, παράγραφος 6.

21. Στο παράρτημα που αποτελεί, σύμφωνα με το άρθρο 38, αναπόσπαστο μέρος του Χάρτη ορίζεται ότι η έκφραση «διακινούμενος εργαζόμενος με την οικογένειά του» για την εφαρμογή της διατάξεως αυτής πρέπει να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει τουλάχιστον τη σύζυγό του και τα τέκνα του κάτω των είκοσι ενός ετών τα οποία έχει την υποχρέωση να συντηρεί. Στην αναθεωρημένη μορφή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη της 3ης Μαΐου 1996¹¹, στην οποία διατηρείται το άρθρο 19, παράγραφος 6, με το ίδιο περιεχόμενο, το παράρτημα διατυπώθηκε εκ νέου υπό την έννοια ότι για τους σκοπούς εφαρμογής της διατάξεως αυτής με την έκφραση «διακινούμενος εργαζόμενος με την οικογένειά του» νοείται τουλάχιστον ο/η σύζυγος του εργαζομένου και τα άγαμα τέκνα του, εφόσον αυτά θεωρούνται ανήλικα σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις της χώρας υποδοχής και ο εργαζόμενος έχει την υποχρέωση να τα συντηρεί.

22. Το Συμβούλιο της Ευρώπης συνέταξε επίσης την Ευρωπαϊκή Σύμβαση σχετική με τη Νομική Κατάσταση του Διακινούμενου Εργαζομένου¹². Η οικογενειακή επανένωση ρυθμίζεται στο άρθρο 12. Η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού ορίζει τα εξής:

«Στη/στον σύζυγο διακινούμενου εργαζομένου, που απασχολείται νομίμως στην επικράτεια κάποιου συμβαλλομένου μέρους, στα άγαμα τέκνα του, εφόσον σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις της χώρας

11 — Προπαρατεθείς στην υποσημείωση 5.

12 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6. Μέχρι τούδε την έχουν κυρώσει οκτώ κράτη, μεταξύ των οποίων η Ισπανία, η Γαλλία, οι Κάτω Χώρες, η Πορτογαλία και η Σουηδία.

υποδοχής θεωρούνται ανήλικα και συντηρούνται από αυτόν, χορηγείται υπό προϋποθέσεις οι οποίες αντιστοιχούν προς αυτές που προβλέπονται στην παρούσα Σύμβαση για τη χορήγηση αδειάς στους διακινούμενους εργαζομένους και βάσει της διαδικασίας που προβλέπουν για τη χορήγηση της αδειάς αυτής οι εσωτερικές νομοθετικές διατάξεις ή οι διεθνείς συμβάσεις, άδεια μετοικήσεως στην επικράτεια του συμβαλλομένου μέρους στο οποίο διαμένει ο διακινούμενος εργαζόμενος, εφόσον αυτός διαθέτει κατάλυμα για την οικογένειά του το οποίο θεωρείται σύνηθες για τους ημεδαπούς εργαζομένους στην περιοχή όπου αυτός απασχολείται. Κάθε συμβαλλόμενο μέρος μπορεί να εξαρτήσει τη χορήγηση αδειάς από περίοδο αναμονής δώδεκα μηνών κατά ανώτατο όριο.»

23. Σύμφωνα με τον ορισμό του άρθρου 1, διακινούμενοι εργαζόμενοι κατά την έννοια της Συμβάσεως είναι μόνον οι πολίτες των συμβαλλομένων μερών.

2. Διεθνείς συμφωνίες

24. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα της 16ης Δεκεμβρίου 1966¹³ περιέχει στο άρθρο 17 την ακόλουθη —παρεμφερή προς το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ— εγγύηση:

«1. Ουδείς δύναται να υποστεί αυθαιρέτους ή παρανόμους αναμίξεις εις την ιδιωτικήν ζωήν του, την οικογένειάν του, την κατοικίαν του ή την αλληλογραφίαν του ουδέ παράνομον προσβολήν κατά της τιμής και της υπολήψεώς του.

2. Παν πρόσωπον δικαιούται της προστασίας του νόμου κατά τοιούτων αναμίξεων ή προσβολών.»

25. Περαιτέρω, το άρθρο 23, παράγραφος 1, του Συμφώνου ορίζει τα εξής:

«Η οικογένεια αποτελεί το φυσικόν και βασικόν στοιχείον της κοινωνίας και δικαιούται της προστασίας της κοινωνίας και του κράτους.»

26. Συμπληρωματικώς, πρέπει να αναφερθεί και το άρθρο 24, παράγραφος 1, του Συμφώνου:

«Οιονδήποτε τέκνον άνευ διακρίσεως φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσης, θρησκευματος, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, περιουσίας ή γεννήσεως έχει δικαίωμα από μέρους της οικογενείας, της κοινωνίας και του κράτους εις τα μέτρα προστασίας άτινα απαιτεί η κατάστασης του ως ανηλίκου.»

13 — UN Treaty Series, τόμος 999, σ. 171.

27. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹⁴ περιέχει επίσης ρυθμίσεις σχετικά με το ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης. Το άρθρο 9, παράγραφος 1, θέτει ως θεμελιώδη αρχή ότι ένα παιδί δεν μπορεί, ενάντια στη θέληση των γονέων του, να χωριστεί από αυτούς. Στηριζόμενο στην αρχή αυτή, το άρθρο 10, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, ορίζει τα εξής:

«Σύμφωνα με την υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών του άρθρου 9, παράγραφος 1, οι αιτήσεις που υποβάλλει ένα τέκνο ή οι γονείς του με σκοπό την οικογενειακή επανένωσή τους ζητώντας την είσοδο σε συμβαλλόμενο κράτος ή την έξοδο από συμβαλλόμενο κράτος αντιμετωπίζονται από τα συμβαλλόμενα κράτη καλοπροαίρετα, ανθρωπιστικά και με ταχύτητα.»

28. Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη η γενική απαίτηση του άρθρου 3, παράγραφος 1:

«Κατά τη λήψη πάσης φύσεως μέτρου το οποίο αφορά παιδιά, ανεξαρτήτως του αν λαμβάνεται από δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς κοινωνικής προνοίας, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπόψη το καλό του παιδιού.»

29. Τα Ηνωμένα Έθνη, ακριβώς όπως και το Συμβούλιο της Ευρώπης, συνέταξαν Διεθνή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των διακινούμενων εργαζομένων και των μελών της οικογένειάς τους¹⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 44, παράγραφος 2, τα κράτη μέλη υποχρεούνται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διευκολύνουν την οικογενειακή επανένωση με τους/τις συζύγους και τα ανήλικα τέκνα. Μέχρι τούδε κανένα κράτος μέλος της Κοινότητας δεν έχει κυρώσει τη σύμβαση αυτή.

30. Τέλος, πρέπει να υπομνησθεί επίσης το άρθρο 13 της υπ. αριθ. 143 συμβάσεως της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας (ΔΟΕ) σχετικά με τις καταχρήσεις στο πλαίσιο των μεταναστεύσεων και την ενίσχυση της ισότητας των ευκαιριών και της ίσης μεταχειρίσεως των διακινούμενων εργαζομένων, της 24ης Ιουνίου 1975¹⁶, το οποίο προβλέπει τα εξής:

«1. Κάθε κράτος μπορεί να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα, τα οποία εμπίπτουν στο πεδίο της αρμοδιότητάς του, και να συνεργάζεται με άλλα μέλη προκειμένου να διευκολύνει την επανένωση των οικογενειών όλων των διακινούμενων εργαζομένων οι οποίοι διαμένουν νομίμως στο έδαφός του. 2. Τα μέλη της οικογένειάς του διακινούμενου εργαζομένου, για τα οποία ισχύει το παρόν άρθρο, είναι ο/η σύζυγος και, καθ' ο μέτρο έχουν δικαίωμα συντηρήσεως, τα τέκνα, ο πατέρας και η μητέρα.»

15 — Νέα Υόρκη, 18 Δεκεμβρίου 1990. UN Treaty Series, τόμος 2220, I-39481.

16 — Η σύμβαση αυτή έχει κυρωθεί από 18 κράτη μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η Κύπρος, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Σλοβενία και η Σουηδία.

14 — Προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 8.

III — Αιτήματα

31. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζητεί:

- να ακυρωθούν το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, και παράγραφος 6, καθώς και το άρθρο 8 της οδηγίας 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης,

- να καταδικαστεί το καθού στο σύνολο των δικαστικών εξόδων.

32. Το Συμβούλιο ζητεί:

- να απορριφθεί η προσφυγή περί ακυρώσεως του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, του άρθρου 4, παράγραφος 6, και του άρθρου 8 της οδηγίας 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, και

- να καταδικαστεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στα δικαστικά έξοδα.

33. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η Επιτροπή έχουν παρέμβει υπέρ του Συμβουλίου.

IV — Εκτίμηση

A — *Επί του παραδεκτού*

1. Επί της υπάρξεως νομικής πράξεως υποκείμενης σε προσφυγή

34. Σύμφωνα με το άρθρο 230 ΕΚ, προσφυγή περί ακυρώσεως μπορεί να ασκηθεί μόνον κατά νομικών πράξεων, όχι όμως κατά πράξεων που δεν παράγουν δεσμευτικά νομικά αποτελέσματα¹⁷. Το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης δημιουργεί αμφιβολίες ως προς τα δεσμευτικά νομικά αποτελέσματα της οδηγίας. Σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη «τα μέτρα, τα οποία [όπως η οδηγία] θεσπίζονται από το Συμβούλιο, σύμφωνα με τα σημεία 3 και 4 [του άρθρου 63], δεν εμποδίζουν τα κράτη μέλη να διατηρούν ή να εισάγουν στους εν λόγω τομείς διατάξεις του εθνικού δικαίου που συμβιβάζονται προς την παρούσα Συνθήκη και προς διεθνείς συμφωνίες.»

17 — Βλ. τις προτάσεις μου της 16ης Ιουνίου 2005 επί των συνεκδικασθέντων υποθέσεων C-138/03, C-324/03 και C-431/03, Ιταλία κατά Επιτροπής (Συλλογή 2005, σ. I-10043, σημείο 45 με περαιτέρω παραπομπές).

35. Ορισμένοι ερμηνεύουν το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ως εξουσιοδότηση για τη λήψη ενισχυμένων μέτρων προστασίας, όπως είναι αυτά τα οποία περιλαμβάνονται ήδη στα άρθρα 95, παράγραφος 5, 137, παράγραφος 5, 153, παράγραφος 3, και 176 ΕΚ¹⁸. Εντούτοις, η ερμηνεία αυτή δεν είναι πειστική, δεδομένου ότι, εν αντιθέσει προς τις ρήτρες για ενισχυμένα μέτρα προστασίας, το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ δεν θέτει συγκεκριμένο σκοπό για την ενισχυμένη προστασία. Ωστόσο, εφόσον τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να επιλέγουν τους σκοπούς των άλλων μέτρων, τούτο σημαίνει ότι η κοινοτική ρύθμιση δεν περιγράφει ένα ορισμένο ελάχιστο επίπεδο το οποίο να δεσμεύει τα κράτη μέλη. Η ύπαρξη όμως ενός τέτοιου είδους ελάχιστου επιπέδου αποτελεί χαρακτηριστικό της δυνατότητας λήψης ενισχυμένων μέτρων προστασίας¹⁹ εν αντιθέσει προς την απόλυτη έλλειψη δεσμευτικών αποτελεσμάτων.

36. Από μια αυστηρά γραμματική ερμηνεία του άρθρου 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης θα συναγόταν ότι το παράγωγο δίκαιο που θεσπίζεται βάσει των δύο προαναφερθέντων σημείων, άρα και η παρούσα οδηγία, δεν παράγει έννομα αποτελέσματα στην εσωτερική έννομη τάξη και δεν έχει υπέρτερη ισχύ, οσάκις το εθνικό δίκαιο εισάγει διαφορετικές ρυθμίσεις²⁰. Συναφώς,

η Γερμανική Κυβέρνηση, απαντώντας σε ερώτημα του Δικαστηρίου, υποστήριξε ότι το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, επιτρέπει τη λήψη εθνικών μονομερών μέτρων. Κατά λογική αλληλουχία, ακόμη και η έλλειψη οποιασδήποτε ρυθμίσεως, ήτοι η μη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη, θα ήταν νόμιμη, δεδομένου ότι και με τον τρόπο αυτό θα υφίστατο μια «άλλη» ρύθμιση. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, τα μέτρα του άρθρου 63, πρώτο εδάφιο, σημεία 3 και 4, της Συνθήκης θα συρρικνώνονταν ως προς τις έννομες συνέπειές τους σε απλή σύσταση²¹. Η Γερμανική Κυβέρνηση δεν θέλησε πάντως να ωθήσει τη συλλογιστική της μέχρι του σημείου αυτού.

21 — Αυτός ο σημαντικός περιορισμός της νομικής δεσμευτικότητας δεν θα αφορούσε μόνον την υπό κρίση οδηγία, αλλά τουλάχιστον και τις ακόλουθες νομικές πράξεις, οι οποίες επίσης στηρίζονται αποκλειστικά επί του άρθρου 63, πρώτο εδάφιο, σημεία 3 και 4, ΕΚ: οδηγία 2004/114/ΕΚ του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2004, σχετικά με τις προϋποθέσεις εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό τις σπουδές, την ανταλλαγή μαθητών, την άμσηθη πρακτική άσκηση ή την εθελοντική υπηρεσία (ΕΕ L 375, σ. 12), απόφαση 2004/573/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, περί διοργάνωσης κοινών πτήσεων για την απομάκρυνση από το έδαφος δύο ή περισσότερων κρατών μελών, υπηκόων τρίτων χωρών για τους οποίους έχουν εκδοθεί ατομικές αποφάσεις απομάκρυνσης (ΕΕ L 261, σ. 28), οδηγία 2004/81/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνεργίας στη λαθρομετανάστευση, οι οποίοι συνεργάζονται με τις αρμόδιες αρχές (ΕΕ L 261, σ. 19), απόφαση 2004/191/ΕΚ του Συμβουλίου, της 23ης Φεβρουαρίου 2004, σχετικά με τη θέσπιση των κριτηρίων και των πρακτικών λεπτομερειών εφαρμογής για την αντιμετώπιση των οικονομικών ανισορροπιών που προκύπτουν από την εφαρμογή της οδηγίας 2001/40/ΕΚ σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση αποφάσεων απομάκρυνσης υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ L 60, σ. 55), οδηγία 2003/110/ΕΚ του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2003, όσον αφορά τη συνδρομή κατά τη διέλευση σε περίπτωση απομάκρυνσης διά της αεροπορικής οδού (ΕΕ L 321, σ. 26), οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου, της 25ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες (ΕΕ L 16, σ. 44), κανονισμό (ΕΚ) 859/2003 του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 2003, για την επέκταση των διατάξεων του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 και του κανονισμού (ΕΟΚ) 574/72 στους υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι δεν καλύπτονται οι ίδιοι από τις διατάξεις αυτές μόνο λόγω της ιθαγενείας τους (ΕΕ L 124, σ. 1), κανονισμό (ΕΚ) 1030/2002 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουνίου 2002, για την καθιέρωση αδειών διαμονής ενιαίου τύπου για τους υπηκόους τρίτων χωρών (ΕΕ L 157, σ. 1), και οδηγία 2001/40/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Μαΐου 2001, σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση αποφάσεων απομάκρυνσης υπηκόων τρίτων χωρών (ΕΕ L 149, σ. 34).

18 — Fungueiriño-Lorenzo, *Visa-, Asyl- und Einwanderungspolitik vor und nach dem Amsterdamer Vertrag*, σ. 81 επ. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται επίσης ο Rößen στο: Grabitz/Hilf, *Das Recht der Europäischen Union*, Μάιος 1999, άρθρο 63 ΕΚ, παράγραφος 43.

19 — Βλ. επί του άρθρου 176 ΕΚ τις αποφάσεις της 22ας Ιουνίου 2000, C-318/98, Fornasar κ.λπ. (Συλλογή 2000, σ. I-4785, σκέψη 46), και της 14ης Απριλίου 2005, C-6/03, Depońiez-weckverband Eiterkörpe (Συλλογή 2005, σ. I-2753, σκέψεις 27 επ.).

20 — Βλ. π.χ. Weiß στο: Streinz, *ELIV/EGV*, 2003, άρθρο 63 ΕΚ, παράγραφος 68, και Brechmann στο: Callies/Ruffert, *Kommentar zum EU-Vertrag und EG-Vertrag*, δεύτερη έκδοση 2002, άρθρο 63 ΕΚ, παράγραφος 42.

37. Μια τέτοιου είδους ερμηνεία θα ήταν σύμφωνη με τα εικαζόμενα κίνητρα ορισμένων κρατών μελών για τη θέσπιση της διατάξεως αυτής. Πράγματι, αρχικά όλα τα κράτη μέλη δεν ήταν σύμφωνα με την προσθήκη στη Συνθήκη ΕΚ αρμοδιοτήτων ως προς τη μεταναστευτική πολιτική²².

38. Εντούτοις, η προεκτεθείσα ερμηνεία του άρθρου 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ως επιφύλαξη υπέρ των κρατών μελών θα οδηγούσε ad absurdum την ταυτόχρονα με την προσθήκη του δεύτερου εδαφίου πραγματοποιούμενη ενσωμάτωση των ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων του άρθρου 63, πρώτο εδάφιο, σημεία 3 και 4, στη Συνθήκη ΕΚ και θα αναιρούσε την αποτελεσματικότητά της. Σκοπός αυτών των νέων ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων δεν είναι η έκδοση συστάσεων. Προς τούτο δεν θα χρειαζόταν η ύπαρξη νομικού ερείσματος στη Συνθήκη ΕΚ, δεδομένου ότι τα άρθρα Κ.1 και Κ.3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, κατά την προϊσχύσασα Συνθήκη του Μάαστριχτ, περιείχαν ήδη αντίστοιχες και εν δυνάμει ευρύτερες ακόμη²³ αρμοδιότητες. Επομένως, η πρόβλεψη των αρμοδιοτήτων του άρθρου 63, πρώτο εδάφιο, σημεία 3 και 4, θα έπρεπε να παράσχει τα μέσα του κοινοτικού δικαίου μεταξύ άλλων και για τη ρύθμιση

ζητημάτων που άπτονται της μεταναστευτικής πολιτικής.

39. Το άρθρο 63 της Συνθήκης περιέχει επομένως αντιφατικές ρυθμίσεις²⁴, των οποίων η εκάστοτε ισχύς μπορεί να διασφαλιστεί μόνον εφόσον επιχειρείται η ερμηνεία τους για την επίτευξη μιας εύλογης εξισορροπήσεως —«εναρμονίσεως στην πράξη», στη γλώσσα του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου²⁵. Επομένως, σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν το Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και η Επιτροπή σε ερώτημα του Δικαστηρίου, το δεύτερο εδάφιο δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αναιρεί τη νομική δεσμευτικότητα των μέτρων που λαμβάνονται βάσει των σημείων 3 και 4. Αντιθέτως, η μνεία ότι οι διατάξεις των κρατών μελών πρέπει να είναι σύμφωνες προς τη Συνθήκη πρέπει —όπως και στο λοιπό κοινοτικό δίκαιο— να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι οι διατάξεις του εσωτερικού δικαίου πρέπει να συνάδουν προς το παράγωγο δίκαιο —περιλαμβανομένων και των μέτρων που λαμβάνονται βάσει των σημείων 3 και 4²⁶.

22 — Βλ. το έγγραφο της ιρλανδικής Προεδρίας «Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα και αύριο», CONE/2500/96 της 5ης Δεκεμβρίου 1996, μέρος Α, τμήμα Ι, κεφάλαιο 2. Η τότε πρόταση για τροποποιήσεις της Συνθήκης περιείχε μεν ήδη τις ρυθμιστικές αρμοδιότητες, όχι όμως κάποια παρεμφερή προς το δεύτερο εδάφιο ρήτρα.

23 — Τα κράτη μέλη μπορούσαν, στο πλαίσιο της τότε Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, να επεξεργάζονται πέραν των κοινών θέσεων και μέτρων και νομικά δεσμευτικές συμφωνίες.

24 — Ήδη αυτά τα ερμηνευτικά προβλήματα συνηγορούν υπέρ της οδού που επελέγη στο άρθρο III-267 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης να μην υπάρξει παρεμφερής προς το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ ρύθμιση.

25 — Βλ. την απόφαση του Bundesverfassungsgericht της 16ης Μαΐου 1995 επί της υποθέσεως 1 BvR 1087/91 (Kruzifix, BVerfGE 93, 1, 21 με περαιτέρω παραπομπές).

26 — Βλ. π.χ. Hailbronner, European Immigration and Asylum Law under the Treaty, *Common Market Law Review* 1998, σ. 1047 (1051). Αυτή φαίνεται ότι είναι και η άποψη της Επιτροπής, η οποία έχει ήδη ασκήσει ενώπιον του Δικαστηρίου τέσσερις προσφυγές λόγω παραβιάσεως της οδηγίας 2001/40 (ΕΕ L 149, σ. 34): υποθέσεις C-448/04 κατά Λουξεμβούργου (ΕΕ C 314, σ. 6), C-450/04 κατά Γαλλίας (ΕΕ C 314, σ. 7), C-462/04 κατά Ιταλίας (ΕΕ C 6, σ. 30) και C-474/04 κατά Ελλάδας (ΕΕ C 314, σ. 10). Τα εν λόγω κράτη μέλη επίσης δεν επικαλέστηκαν στο πλαίσιο των διαδικασιών αυτών το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ, αλλά ανακοίνωσαν ότι επικείται η μεταφορά της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη τους.

40. Υπέρ της ερμηνείας αυτής συνηγορεί επίσης το γεγονός ότι οι βάσει του άρθρου 63 ΕΚ, πρώτο εδάφιο, σημεία 3 και 4, ρυθμιστικές αρμοδιότητες μπορούν να ασκηθούν μόνον ομοφώνως²⁷. Επομένως, τα κράτη μέλη μπορούν να διασφαλίζουν επαρκώς τα συμφέροντά τους στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας. Αν ένα κράτος μέλος κατ' αρχάς συμφωνούσε με μια πράξη που στηρίζεται σε αυτές τις νομικές βάσεις, στη συνέχεια όμως διατηρούσε ή εισήγγε αντιθετες εσωτερικές διατάξεις, τότε θα συμπεριφερόταν αντίθετα προς την καλή πίστη (*venire contra factum proprium*)²⁸.

41. Επομένως, το δεύτερο εδάφιο δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορισμός των έννομων αποτελεσμάτων των νομικών πράξεων, αλλά —όπως τόνισε ιδιαίτερα το Συμβούλιο— ως εντολή προς τον κοινοτικό νομοθέτη να παραχωρεί στα κράτη μέλη, κατά τη λήψη μέτρων που στηρίζονται στα σημεία 3 και 4, επαρκή περιθώρια χειρισμών. Την εντολή αυτή υλοποιούν οι ποικίλες δυνατότητες επιλογής τις οποίες παρέχει η παρούσα οδηγία στα κράτη μέλη. Επίσης, λόγω αυτής της νομικο-πολιτικής εντολής, το παράγωγο δίκαιο που θεσπίζεται βάσει των σημείων 3 και 4 δεν πρέπει να ερμηνεύεται, εν αμφιβολία, ως οριστική εναρμόνιση.

27 — Απλώς για το σημείο 3, στοιχείο β', το Συμβούλιο εισήγαγε, με την (ομόφωνη) απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2004, σχετικά με την υπαγωγή ορισμένων τομέων που καλύπτονται από τον τίτλο IV του τρίτου μέρους της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη διαδικασία του άρθρου 251 της Συνθήκης αυτής, την απόφαση με ειδική πλειοψηφία με ισχύ από 1ης Ιανουαρίου 2005 (ΕΕ L 396, σ. 45).

28 — Βλ. συναφώς τις προτάσεις μου της 8ης Ιουλίου 2004 επί της υποθέσεως C-117/03, *Dragaggi* (Συλλογή 2004, σ. I-1, σημεία 24 επ.).

42. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η οδηγία είναι πράξη η οποία υπόκειται κατ' αρχήν σε προσφυγή παρά το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης.

2. Επί του νομικού χαρακτηρισμού των προσβαλλόμενων διατάξεων

43. Εντούτοις, το Συμβούλιο διατηρεί επιφυλάξεις ως προς το κατά πόσον η προσφυγή στρέφεται κατά υποκείμενης σε προσφυγή πράξεως. Συγκεκριμένα, το Συμβούλιο αντιτάσσει στο Κοινοβούλιο ότι με την προσφυγή του δεν βάλλει κατά ρυθμίσεων του κοινοτικού δικαίου, αλλά —πράγμα το οποίο είναι απαράδεκτο— κατά διατάξεων του εθνικού δικαίου. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, και παράγραφος 6, καθώς και το άρθρο 8 της οδηγίας δεν υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να θεσπίσουν συγκεκριμένες ρυθμίσεις. Αντιθέτως, γίνεται αναφορά μόνον στην ήδη υφιστάμενη εσωτερική νομοθεσία και επιτρέπεται η εξακολούθηση της ισχύος της. Το Δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να ελέγχει την εσωτερική νομοθεσία ως προς τη συμβατότητά της με τα κοινοτικά θεμελιώδη δικαιώματα.

44. Αντιθέτως, το Κοινοβούλιο και η Επιτροπή τονίζουν ότι οι προσβαλλόμενοι κανόνες αποτελούν μέρος του κοινοτικού δικαίου οι οποίοι υπόκεινται στον έλεγχο του Δικαστηρίου, ιδίως όσον αφορά τη συμβατότητά τους με τα κοινοτικά θεμελιώδη δικαιώματα. Οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου οι οποίες επιτρέπουν στα κράτη

μέλη τη λήψη μέτρων αντίθετων προς τα θεμελιώδη δικαιώματα είναι ασυμβίβαστες με τα δικαιώματα αυτά.

45. Συμμερίζομαι την άποψη του Κοινοβουλίου και της Επιτροπής ως προς το σημείο αυτό. Η ένσταση του Συμβουλίου δεν είναι πειστική. Η επιχειρηματολογία του Συμβουλίου παρορά ότι ήδη η επιβεβαίωση διά του κοινοτικού δικαίου συγκεκριμένων δυνατοτήτων των κρατών μελών σε σχέση με τη διατήρηση σε ισχύ ή για τη θέσπιση εθνικών διατάξεων αποτελεί —υπό ορισμένες προϋποθέσεις— αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο ρύθμιση. Αφενός, οι δυνατότητες αυτές περιορίζουν πιθανώς την έκταση του παρεχομένου διά της οδηγίας δικαιώματος οικογενειακής επανένωσης. Αφετέρου, ενέχουν την αναγνώριση του συμβατού των εν λόγω διατάξεων με το κοινοτικό δίκαιο. Στην περίπτωση που μια τέτοιου είδους αναγνώριση δεν προσβληθεί εμπροθέσμως με προσφυγή περί ακυρώσεως, η Κοινότητα δεν μπορεί πλέον εξ ιδίας πρωτοβουλίας να στραφεί κατά των εθνικών μέτρων τα οποία εξαντλούν απλώς τις προβλεπόμενες δυνατότητες²⁹. Επομένως, πρέπει και μια προσφυγή με το περιεχόμενο αυτό να είναι κατ' αρχήν παραδεκτή.

3. Επί της μερικής προσβολής της οδηγίας

46. Μια γνωμοδότηση της καθηγήτριας Langenfeld, την οποία προσκόμισε η Γερμα-

νική Κυβέρνηση, θέτει εμμέσως το περαιτέρω ζήτημα κατά πόσον η ζητούμενη εν προκειμένω ακύρωση ορισμένων διατάξεων της οδηγίας αποτελεί νόμιμο αίτημα της προσφυγής. Κατά πάγια νομολογία, είναι απαράδεκτη η μερική προσβολή πράξεως, όταν τα προσβαλλόμενα τμήματα της πράξεως συνδέονται αναπόσπαστα με άλλες διατάξεις της, η δε εξ ολόκληρου ακύρωση της πράξεως θα έβαινε πέραν του αιτήματος της προσφυγής (*ultra petita*)³⁰. Η μεμονωμένα ακύρωση τέτοιων αναπόσπαστων μερών της πράξεως θα τροποποιούσε πράγματι επί της ουσίας τις εισαγόμενες ρυθμίσεις³¹. Η τροποποίηση αυτή αποτελεί αποκλειστικό δικαίωμα του κοινοτικού νομοθέτη³².

47. Όπως υποστήριξαν το Συμβούλιο και η Γερμανική Κυβέρνηση κατόπιν σχετικού ερωτήματος του Δικαστηρίου, βάσει των ανωτέρω κριτηρίων είναι απαράδεκτη και η υπό κρίση προσφυγή. Οι προσβαλλόμενες από το Κοινοβούλιο διατάξεις δεν μπορούν αντικειμενικώς —παρα την αντίθετη άποψη του και την άποψη που διατύπωσε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση— να αποσπαστούν από την υπόλοιπη οδηγία. Συναφώς, δεν ασκεί επιρροή το αν οι εναπομένουσες διατάξεις της οδηγίας μπορούν να εφαρμοστούν αυτοτελώς. Αντιθέτως, οι προσβαλλόμενες διατάξεις περιέ-

29 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-475/01, Επιτροπή κατά Ελλάδας [ούζο] (Συλλογή 2004, σ. I-8923, σκέψεις 15 επ.).

30 — Αποφάσεις της 28ης Ιουνίου 1972, 37/71, Jamet κατά Επιτροπής (δεν υπάρχει σε ελληνική μετάφραση, Slg. 1972, σ. 483, σκέψεις 10/12), της 23ης Οκτωβρίου 1974, 17/74, Transocean Marine Paint κατά Επιτροπής (δεν υπάρχει σε ελληνική μετάφραση, Slg. 1974, σ. 1063, σκέψη 21), της 31ης Μαρτίου 1998, C-68/94 και C-30/95, Γαλλία κ.λπ. κατά Επιτροπής [Kali und Salz] (Συλλογή 1998, σ. I-1375, σκέψη 256), της 10ης Δεκεμβρίου 2002, C-29/99, Επιτροπή κατά Συμβουλίου [Σύμβαση για την πυρηνική ασφάλεια] (Συλλογή 2002, σ. I-11221, σκέψη 45), και της 24ης Μαΐου 2005, C-244/03, Γαλλία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου [πειράματα με ζώα] (Συλλογή 2005, σ. I-4021, σκέψεις 12 και 21).

31 — Βλ. την απόφαση C-244/03 (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 30, σκέψη 15).

32 — Βλ. την απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2000, C-376/98, Γερμανία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου [καπνός] (Συλλογή 2000, σ. I-8419, σκέψη 117).

χουν ενδεχομένως περιορισμό της προβλεπόμενης από την οδηγία υποχρέωσης των κρατών μελών να καθιστούν δυνατή την οικογενειακή επανένωση. Αν το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, και παράγραφος 6, καθώς και το άρθρο 8 της οδηγίας ακυρωθούν από το Δικαστήριο, το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης θα ισχύσει άνευ ειδικού περιορισμού και για τα ανήλικα τέκνα άνω των δώδεκα ή των δεκαπέντε ετών και ανεξαρτήτως οποιασδήποτε περιόδου αναμονής. Ως εκ τούτου, στην περίπτωση ακυρώσεως των εν λόγω μερικών ρυθμίσεων, θα τροποποιηθεί η ουσία της οδηγίας και το Δικαστήριο θα επέμβει στις εξουσίες του κοινοτικού νομοθέτη.

48. Εν προκειμένω, αποκλείεται επίσης η ακύρωση των λοιπών, μη δυνάμενων να αποσπαστούν διατάξεων, ήτοι της οδηγίας στο σύνολό της. Τούτο θα έβαινε πέραν των όσων ζητεί το Κοινοβούλιο και θα ήταν ασυμβίβαστο με το συμφέρον που επιδιώκει να προστατεύσει η προσφυγή, δεδομένου ότι στην περίπτωση αυτή θα καταργείτο πλήρως στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης³³.

49. Επομένως, η προσφυγή είναι απαράδεκτη.

³³ — Στο σημείο αυτό παρέλκει η εξέταση του ζητήματος αν το Δικαστήριο θα μπορούσε, στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, να ακυρώσει μεμονωμένα τις προσβαλλόμενες διατάξεις στην περίπτωση που αποδεικνύονταν παράνομες. Εντούτοις, πολλά στοιχεία συνηγορούν υπέρ της απόψεως ότι στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας θα μπορούσε να διαπιστωθεί μόνον η ακυρότητα της οδηγίας στο σύνολό της, όχι όμως ενός μέρους της.

50. Εκ του λόγου αυτού εξετάζω επικουρικός και μόνον τη βασιμότητα της προσφυγής.

B — Επί της βασιμότητας της προσφυγής

51. Το Κοινοβούλιο υποστηρίζει με την προσφυγή του ότι προσβάλλεται το ανθρωπινό δικαίωμα της προστασίας της οικογένειας και παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Προηγουμένως, πρέπει να εξεταστεί αν υπάρχει ενδεχομένως κάποια πλημμέλεια της νομοθετικής διαδικασίας.

1. Επί της νομοθετικής διαδικασίας όσον αφορά το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας

52. Η νομοθετική διαδικασία πρέπει να εξεταστεί σε σχέση με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας. Το Κοινοβούλιο παρατηρεί ότι το Συμβούλιο δεν του υπέβαλε την τροποποίηση αυτή προκειμένου να διατυπώσει την άποψή του.

53. Το Κοινοβούλιο δεν στηρίζει την προσφυγή του στην παράλειψη διαβουλευσεως. Ως εκ τούτου, τίθεται το ερώτημα αν το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει αυτεπαγγέλτως την ύπαρξη τυχόν διαδικαστικής

πλημμέλειας. Στην περίπτωση προσφυγών περί ακυρώσεως βάσει του άρθρου 33 της Συνθήκης ΕΚΑΧ το Δικαστήριο εξέτασε εξ ιδίας πρωτοβουλίας την ύπαρξη διαδικαστικών πλημμελειών³⁴. Ο γενικός εισαγγελέας Ruiz-Jarabo Colomer αντιλαμβάνεται την ανωτέρω νομολογία υπό την έννοια ότι τουλάχιστον η αναρμοδιότητα και η παράβαση ουσιώδους τύπου πρέπει να λαμβάνονται υπόψη αυτεπαγγέλτως και στο πλαίσιο του άρθρου 230 ΕΚ³⁵. Όσον αφορά την αρμοδιότητα του ενεργούντος οργάνου, τούτο είναι σύμφωνο και με τη νομολογία του Δικαστηρίου³⁶. Οι αρχές της οικονομίας της δίκης και της ασφάλειας δικαίου συνηγορούν εν προκειμένω υπέρ της απόψεως ότι το ίδιο πρέπει να ισχύσει και για τις διαδικαστικές πλημμέλειες, εν πάση περιπτώσει οσάκις το Δικαστήριο λαμβάνει γνώση αυτών στο πλαίσιο εκκρεμούς ενώπιον του προσφυγής περί ακυρώσεως. Ως εκ τούτου, πρέπει να εξεταστεί εν προκειμένω αν υπήρξε επαρκής διαβούλευση με το Κοινοβούλιο σε σχέση με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας.

54. Σύμφωνα με το άρθρο 63, σε συνδυασμό με το άρθρο 67, παράγραφος 1, της Συνθήκης, το Συμβούλιο αποφασίζει μετά από διαβούλευση με το Κοινοβούλιο. Εκ νέου διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απαιτείται πάντοτε οσάκις το κείμενο που τελικώς υιοθετείται, θεωρούμενο στο σύνολό του, διαφέρει ως προς την ουσία του από

εκείνο επί του οποίου έχει ήδη προηγηθεί διαβούλευση με το Κοινοβούλιο, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου οι τροποποιήσεις ανταποκρίνονται, κατ' ουσίαν, σε εκπνευσμένη ευχή του ίδιου του Κοινοβουλίου³⁷.

55. Δεν μπορεί να διαπιστωθεί αν υπήρξε διαβούλευση με το Κοινοβούλιο σε σχέση με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας. Το Συμβούλιο διαβουλεύτηκε με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τελευταία φορά με έγγραφο της 23ης Μαΐου 2002. Σύμφωνα με τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα, το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας εμφανίζεται το πρώτον σε έγγραφο του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 2003, όταν η Προεδρία πρότεινε μια αντίστοιχη τροποποίηση λόγω των επιφυλάξεων της αυστριακής αντιπροσωπείας³⁸. Το Κοινοβούλιο διατύπωσε μεν για τελευταία φορά τις απόψεις του επί της οδηγίας στις 9 Απριλίου 2003³⁹. Εντούτοις, δεν μπορεί να συναχθεί καμία ένδειξη ότι το Συμβούλιο ενημέρωσε το Κοινοβούλιο σχετικά με την τροποποίηση του σχεδίου της οδηγίας και ότι η διαβούλευση επεκτάθηκε και στο ζήτημα αυτό. Δεδομένου ότι το Συμβούλιο δεν αντικρούει το Κοινοβούλιο ως προς το σημείο αυτό, πρέπει να θεωρηθεί ότι το Κοινοβούλιο δεν είχε τη δυνατότητα να διατυπώσει τις απόψεις του επί του άρθρου 4, παράγραφος 6, της οδηγίας.

34 — Αποφάσεις της 21ης Δεκεμβρίου 1954, 1/54, Γαλλία κατά Ανωτάτης Αρχής (δεν υπάρχει σε ελληνική μετάφραση, Slg. 1954-1955, σ. 7, 33), και της 10ης Μαΐου 1960, 19/58, Γερμανία κατά Ανωτάτης Αρχής (δεν υπάρχει σε ελληνική μετάφραση, Slg. 1960, σ. 483, 500).

35 — Προτάσεις της 28ης Απριλίου 2005, C-346/03 και C-529/03, Atzeni κ.λπ. (δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σημείο 70), και της 16ης Δεκεμβρίου 2004, C-110/03, Βέλγιο κατά Επιτροπής (Συλλογή 2004, σ. I-2801, σημείο 29).

36 — Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, C-210/98 P, Salzgitter κατά Επιτροπής (Συλλογή 2000, σ. I-5843, σκέψη 56), όσον αφορά την Επιτροπή.

37 — Αποφάσεις της 16ης Ιουλίου 1992, C-65/90, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου [οδικές εμπορευματικές μεταφορές] (Συλλογή 1992, σ. I-4593, σκέψη 16), της 5ης Οκτωβρίου 1993, C-13/92 έως C-16/92, Driessen κ.λπ. (Συλλογή 1993, σ. I-4751, σκέψη 23), και της 5ης Οκτωβρίου 1994, C-280/93, Γερμανία κατά Συμβουλίου [οργάνωση της αγοράς μπανάνας] (Συλλογή 1994, σ. I-4973, σκέψη 38).

38 — Παρατήρηση της Προεδρίας, έγγραφο του Συμβουλίου υπ' αριθ. 6585/03, σ. 9, υποσημείωση 3.

39 — Νομοθετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την τροποποιημένη πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου που αφορά το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης της 9ης Απριλίου 2003, ΕΕ 2004, C 64 Ε, σ. 283 και 373. Οι αιτιολογικές σκέψεις προκύπτουν από την έκθεση A5-0086/2003 της 24ης Μαρτίου 2003, της βουλευτού Cerdeira Morterero.

56. Το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να περιορίζουν το δικαίωμα μετοικήσεως των ανήλικων τέκνων σε σχέση με το σύστημα το οποίο είχε υποβληθεί προς διαβούλευση στο Κοινοβούλιο. Πράγματι, αν απουσίαζε το άρθρο 4, παράγραφος 6, θα υπήρχε κατ' αρχήν δικαίωμα οικογενειακής επανενώσεως και για τα τέκνα τα οποία έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους. Ως εκ τούτου, η εισαγωγή της διατάξεως αυτής τροποποίησε την ουσία της οδηγίας.

57. Ο περιορισμός του δικαιώματος οικογενειακής επανενώσεως που εισάγεται με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας έρχεται σε αντίθεση με την εκπεφρασμένη επιθυμία του Κοινοβουλίου να διαμορφωθεί το δικαίωμα οικογενειακής επανενώσεως με πλέον γενναιόδωρο τρόπο από ό,τι προέβλεπε το υποβληθέν σε αυτό σχέδιο⁴⁰ και, ιδίως, να παρασχεθεί εξίσου σε όλα τα ανήλικα τέκνα η δυνατότητα μετοικήσεως⁴¹.

58. Επομένως, έπρεπε να γίνει εκ νέου διαβούλευση με το Κοινοβούλιο πριν από την έκδοση της οδηγίας. Ως εκ τούτου, η οδηγία, ιδίως το άρθρό της 4, παράγραφος 6, θεσπίστηκε κατά παράβαση της εφαρμοστέας διαδικασίας.

2. Επί της προστασίας της οικογένειας ως θεμελιώδους δικαιώματος

α) Επί του επιπέδου προστασίας που παρέχεται στα θεμελιώδη δικαιώματα

59. Το Δικαστήριο τονίζει κατά πάγια νομολογία, η οποία έχει επιβεβαιωθεί με το προοίμιο της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξεως και το άρθρο 6, παράγραφος 2, ΕΕ, ότι το κοινοτικό δίκαιο προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως αυτά απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Τα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την προστασία της οικογένειας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ⁴².

60. Το άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, τον οποίον ρητώς αναφέρει η δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, είναι ταυτόσημο, καθόσον ενδιαφέρει εν προκειμένω, με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Το άρθρο αυτό έχει, σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη (άρθρο ΙΙ-112 της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης), την ίδια σημασία και το ίδιο περιεχόμενο.

61. Στο πλαίσιο της προστασίας της οικογένειας, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του,

40 — Βλ. μεταξύ άλλων τις τροπολογίες 22 έως 25 του νομοθετικού ψηφίσματος που παρατίθεται στην υποσημείωση 39.

41 — Βλ. την τροπολογία 26 του νομοθετικού ψηφίσματος που παρατίθεται στην υποσημείωση 39.

42 — Αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 2002, C-60/00, Carpenter (Συλλογή 2002, σ. I-6279, σκέψη 41), και της 23ης Σεπτεμβρίου 2003, C-109/01, Akrich (Συλλογή 2003, σ. I-9607, σκέψη 58).

όσον αφορά το δικαίωμα διαμονής πέραν των ανωτέρω και την ερμηνεία του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ). Επί της βάσεως αυτής, το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνει μεν υπέρ των αλλοδαπών το δικαίωμα εισόδου ή διαμονής σε μια συγκεκριμένη χώρα, αλλά ότι, ενδέχεται να αποτελεί προσβολή του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής, όπως το δικαίωμα αυτό προστατεύεται στο άρθρο 8, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, το γεγονός ότι απαγορεύεται σε κάποιο πρόσωπο η είσοδος ή διαμονή σε μια χώρα στην οποία διαβιούν οι εγγύτεροι συγγενείς του. Μια τέτοιου είδους επέμβαση είναι αντίθετη προς την ΕΣΔΑ, στην περίπτωση που δεν πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου της 8, παράγραφος 2, ήτοι στην περίπτωση που δεν «προβλέπεται υπό του νόμου», δεν εξυπηρετεί έναν ή περισσότερους από τους στόχους που απαριθμούνται στην εν λόγω παράγραφο και δεν είναι αναγκαία «εις μίαν δημοκρατικήν κοινωνίαν», δηλαδή «δεν δικαιολογείται από επιτακτική κοινωνική ανάγκη» και, ιδίως, είναι δυσανάλογη προς τον νόμιμο στόχο που επιδιώκεται με αυτήν⁴³.

62. Το Δικαστήριο ανέπτυξε τη νομολογία αυτή στο πλαίσιο υποθέσεων στις οποίες αντικείμενο ήταν το δικαίωμα διαμονής των μελών της οικογένειας πολιτών της Ευρωπαϊκής Ενώσεως οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί σε άλλα κράτη μέλη στο πλαίσιο της ασκήσεως των θεμελιωδών ελευθεριών τους. Στις κριθείσες υποθέσεις, η συνύπαρξη του δικαιώματος διαμονής του πολίτη της Ευρωπαϊκής Ενώσεως βάσει του κοινοτικού δικαίου με την προστασία της οικογένειας, όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται ιδίως με το κοινοτικό δίκαιο, οδηγεί στην απόκτηση

δικαιώματος διαμονής επί του οποίου μόνον κατ' εξαίρεση και υπό αυστηρές προϋποθέσεις επιτρέπεται να επιβληθούν περιορισμοί⁴⁴. Περαιτέρω ειδικές ρυθμίσεις ενδέχεται να απορρέουν από τις συμφωνίες συνδέσεως⁴⁵.

63. Αντιθέτως, όσον αφορά την επανένωση οικογενειών, των οποίων τα μέλη είναι αποκλειστικός υπήκοοι τρίτων κρατών, δεν υφίσταται κανένα τέτοιο δικαίωμα διαμονής στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Επομένως, οι προεκτεθείσες εκτιμήσεις του Δικαστηρίου δεν μπορούν να μεταφερθούν αυτούσιες, αλλά επιβάλλεται να ανατρέξουμε στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Συναφώς, κρίσιμη είναι η διαμόρφωση της προστασίας της οικογένειας ως *ανθρώπινου δικαιώματος* που διαφέρει, σε σχέση ακριβώς με την είσοδο σε ορισμένη επικράτεια και τη διαμονή, από τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών, ήτοι υπολείπεται κατά κανόνα αυτών των δικαιωμάτων των πολιτών.

64. Το ΕΔΔΑ έχει αναγνωρίσει ότι το αμοιβαίο όφελος που αποκομίζουν τα μέλη της οικογένειας από τη συντροφιά των λοιπών μελών αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της οικογενειακής ζωής κατά την έννοια του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ. Τα κρατικά μέτρα τα οποία εμποδίζουν τη συμβίωση, π.χ. η στέρηση του δικαιώματος γονικής μέριμνας⁴⁶, η απαγόρευση επικοινωνίας

43 — Αποφάσεις Carpenter, σκέψη 42, και Akrich, σκέψη 59 (αμφότερες παρατίθενται στην υποσημείωση 42).

44 — Βλ. τις προτάσεις μου της 10ης Μαρτίου 2005 επί της υποθέσεως C-503/03, Επιτροπή κατά Ισπανίας (δεν έχουν δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σημείο 37 με περαιτέρω παραπομπές).

45 — Εν προκειμένω νοείται κυρίως το δίκαιο του ΕΟΧ.

46 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Eriksson κατά Σουηδίας της 22ας Ιουνίου 1989, σειρά Α αριθ. 156, § 58.

ωνίας⁴⁷ ή η απέλαση μελών της οικογενείας⁴⁸, συνιστούν επέμβαση σε αυτό το ανθρώπινο δικαίωμα. Μια τέτοιου είδους επέμβαση πρέπει να είναι αιτιολογημένη βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ.

65. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η απόρριψη του αιτήματος οικογενειακής επανένωσης δεν αποτελεί κατ' αρχήν επέμβαση στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ η οποία να πρέπει να αιτιολογείται. Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ δεν θεωρεί το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ στην περίπτωση της οικογενειακής επανένωσης ως δικαίωμα για την αποτροπή προσβολής, αλλά ως πιθανή νομική βάση για την προβολή αξιώσεως.

66. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ ρητώς έχει απορρίψει τον ισχυρισμό ότι μπορεί από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ να συναχθεί μια γενική υποχρέωση προς οικογενειακή επανένωση, προκειμένου απλώς και μόνο να ικανοποιηθεί η επιθυμία ορισμένων οικογενειών να ζήσουν σε μια συγκεκριμένη χώρα. Η οικογενειακή επανένωση αφορά τόσο την οικογενειακή ζωή όσο και τη μετανάστευση. Η έκταση της υποχρέωσης των κρατών να επιτρέπουν τη μετοίκηση συγγενών μεταναστών που είναι εγκατεστημένοι στο έδαφός τους εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες των εν λόγω προσώπων και από το γενικό συμφέρον. Βάσει πάγιας αρχής του διεθνούς δικαίου και υπό την επιφύλαξη των συμβατικών υπο-

χρεώσεών του, τα κράτη έχουν το δικαίωμα να ελέγχουν την είσοδο αλλοδαπών στην επικράτειά του. Συναφώς, το κράτος διαθέτει ευρεία διακριτική εξουσία⁴⁹.

67. Επί της βάσεως αυτής το ΕΔΔΑ δεν δέχθηκε, σε τρεις από τις τέσσερις επί της ουσίας κριθείσες υποθέσεις, την ύπαρξη αξιώσεως για οικογενειακή επανένωση στη χώρα υποδοχής, μεταξύ άλλων διότι υπήρχε η δυνατότητα κοινής οικογενειακής ζωής και στη χώρα καταγωγής⁵⁰. Οι μεταγενέστερες αποφάσεις, με τις οποίες απορρίφθηκαν ως απαράδεκτες ορισμένες προσφυγές, επιβεβαιώνουν την ανωτέρω νομολογία⁵¹.

68. Εντούτοις, η απόφαση Sen δείχνει ότι η επιβαλλομένη στάθμιση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ενδέχεται να θεμελιώνει και αξίωση μετοικίσεως των τέκνων. Στην ανωτέρω υπόθεση, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε εμπόδια για την επιστροφή στη χώρα καταγωγής. Συναφώς, το ΕΔΔΑ στηρίχθηκε στο γεγονός ότι το ζεύγος Sen, εκτός από το τέκνο για το οποίο υποβλήθηκε αίτημα

49 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου της 28ης Μαΐου 1985 (σειρά Α αριθ. 94, § § 67 επ.), απόφαση Gül κατά Ελβετίας της 19ης Φεβρουαρίου 1996 (*Recueil des arrêts et décisions* 1996-I, § 38), απόφαση Ahmut κατά Κάτω Χωρών της 28ης Νοεμβρίου 1996 (*Recueil des arrêts et décisions* 1996-VI, § § 63 και 67), καθώς και απόφαση Sen κατά Κάτω Χωρών της 21ης Δεκεμβρίου 2001 (§ § 31 και 36).

50 — Αποφάσεις Abdulaziz, § 68, Gül, § 39, Ahmut, § 70 (παρατίθενται στην υποσημείωση 49). Ενώ η απόφαση Abdulaziz εκδόθηκε ομόφωνα, η απόφαση Gül εκδόθηκε με πλειοψηφία επτά ψήφων έναντι δύο, η δε απόφαση Ahmut μόνο με πλειοψηφία πέντε ψήφων έναντι τεσσάρων.

51 — Βλ. π.χ. τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 23ης Μαρτίου 2003 επί της υποθέσεως I. M. κατά Κάτω Χωρών, της 13ης Μαΐου 2003 επί της υποθέσεως Chandra κατά Κάτω Χωρών, της 6ης Ιουλίου 2004 επί της υποθέσεως Ramos Andrade κατά Κάτω Χωρών και της 5ης Απριλίου 2005 επί της υποθέσεως Benamar κατά Κάτω Χωρών.

47 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Elsholz κατά Γερμανίας της 13ης Ιουλίου 2000, *Recueil des arrêts et décisions* 2000-VIII, § 44.

48 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Mehemi κατά Γαλλίας της 26ης Σεπτεμβρίου 1997, *Recueil des arrêts et décisions* 1997-VI, § 27.

οικογενειακής επανένωσης είχε επίσης τέκνα τα οποία είχαν γεννηθεί, μεγαλώσει και ενταχθεί στη χώρα υποδοχής⁵². Ορισμένες άλλες αποφάσεις επί του παραδεκτού σχετικών προσφυγών αφήνουν ανοικτό το ενδεχόμενο να θεμελιώνεται και σε άλλες περιπτώσεις αξίωση των μελών της οικογένειας για μετοίκισή τους⁵³. Τέτοιες περιπτώσεις θα μπορούσαν π.χ. να αποτελούν η περίπτωση διώξεως για πολιτικούς λόγους⁵⁴ ή οι ιδιαίτερες ιατρικές ανάγκες συγκεκριμένων μελών της οικογένειας, οι οποίες δεν μπορούν να καλυφθούν στη χώρα καταγωγής.

69. Από την απόφαση *Sen* προκύπτει, μεταξύ άλλων, ότι κυρίως τα συμφέροντα των ενδιαφερόμενων τέκνων είναι αυτά που μπορούν να θεμελιώσουν αξίωση οικογενειακής επανένωσης στο κράτος υποδοχής. Η τάση αυτή αποτυπώνεται και στην απόφαση *Winata* της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 17, 23 και 24 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα⁵⁵. Παρεμφερή συμπεράσματα συναγόμενα και από τα άρθρα 3, 9 και 10 της Συμβάσεως για τα δικαιώματα του παιδιού.

70. Το ΕΔΔΑ δεν εξέτασε πλέον χωριστά, με την απόφαση *Sen*, το ζήτημα της αιτιολογήσεως της απορρίψεως του αιτή-

ματος περί οικογενειακής επανένωσης. Αντιθέτως, φαίνεται ότι θεωρεί ότι, αν υπάρχει θετική αξίωση για οικογενειακή επανένωση, οι εκτιμήσεις που πρέπει να διατυπώνονται στο πλαίσιο της αιτιολογήσεως αποτελούν ήδη μέρος της βάσεως της αξιώσεως⁵⁶.

71. Αυτό ακριβώς πρέπει να συμβεί και στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Το Δικαστήριο έκρινε με ρητώς με τις αποφάσεις του *Akrich* και *Carpenter* ότι πρέπει να αιτιολογείται η απόρριψη του αιτήματος οικογενειακής επανένωσης, τούτο ωστόσο αποτελεί την αναγκαία συνέπεια των ευρύτερων δικαιωμάτων που απολαύουν οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ενωσης στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου⁵⁷. Αντιθέτως, εάν οι προϋποθέσεις της αξιώσεως αυτής νοούνται τόσο στενά, όπως στη νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν απομένει πλέον κατά κανόνα περιθώριο για την αιτιολόγηση τυχόν επεμβάσεως υπό τη μορφή της απορρίψεως του σχετικού αιτήματος. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή οι κρίσιμες εκτιμήσεις αποτελούν ήδη μέρος του ελέγχου μιας αξιώσεως⁵⁸. Επομένως, παρά την αντίθετη άποψη του Κοινοβουλίου, η απόρριψη του αιτήματος μετοικήσεως ανήλικων μελών της οικογένειας δεν χρήζει αιτιολογήσεως βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ.

52 — Απόφαση *Sen* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49, § 40).

53 — Βλ. τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ επί του παραδεκτού των προσφυγών που εκδόθηκαν στις 19 Οκτωβρίου 2004 επί της υποθέσεως *Tuquabo-Tekle* κατά Κάτω Χωρών και στις 14 Σεπτεμβρίου 2004 επί της υποθέσεως *Rodrigues da Silva* και *Hoogkamer* κατά Κάτω Χωρών.

54 — Επομένως, ορθώς το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας αποκλείει επίσης την εφαρμογή του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, στην περίπτωση των προσφύγων.

55 — Ανακοίνωση υπ' αριθ. 930/2000: Αυστραλία, της 16ης Αυγούστου 2001, CCPR/C/72/D/930/2000, παράγραφοι 7.1 έως 7.3 (*Jurisprudence*), [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/488b0273fa4febfb1256ab7002e5395?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/488b0273fa4febfb1256ab7002e5395?Opendocument).

56 — Βλ. ωστόσο τη μειοψηφούσα γνώμη του δικαστή *Martens*, με την οποία συντάσσεται ο δικαστής *Russo* στην απόφαση *Gül* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49, §§ 6 επ.), και η οποία δεν θέτει μεν εν αμφιβόλω τον χαρακτηρισμό της αξιώσεως ως θετικής αξιώσεως, αλλά επιχειρεί εντούτοις έναν κλασικό έλεγχο της αιτιολογήσεως. Βλ. επίσης τις σύμφωνες μειοψηφούσες γνώμες των δικαστών *Thór Vilhjálmsson* και *Berthardt* στην απόφαση *Abdulaziz* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 49), οι οποίοι στηρίζουν την άποψή τους σε αιτιολογία βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 2, της ΕΣΔΑ.

57 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 61.

58 — Στο σημείο αυτό έγκεται η πραγματική διχογνωμία μεταξύ της μειοψηφούσας γνώμης του δικαστή *Martens* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 56) και του ΕΔΔΑ: ο *Martens* είναι όσον αφορά την αποδοχή της αξιώσεως για οικογενειακή επανένωση σαφώς πιο γενναϊώδους απ' ό,τι το ΕΔΔΑ.

72. Το μέχρι τούδε συναγόμενο συμπέρασμα είναι ότι η προστασία της οικογένειας σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ μπορεί κατόπιν της εκτιμήσεως όλων των συναφών συμφερόντων των επιμέρους προσώπων και του συνόλου να οδηγήσει κατ' εξαίρεση στη γένεση αξιώσεως για οικογενειακή επανένωση στο κράτος υποδοχής.

73. Πλέον εκτεταμένες αξιώσεις για οικογενειακή επανένωση στο κράτος υποδοχής δεν μπορούν να συναχθούν ακόμη και αν ληφθούν υπόψη το άρθρο 19, παράγραφος 6, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και άλλες ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου που αφορούν την προστασία της οικογένειας ως ανθρώπινο δικαίωμα⁵⁹.

74. Συναφώς, πολλά είναι αυτά τα οποία συνηγορούν υπέρ της απόψεως ότι το άρθρο 19, παράγραφος 6, του Κοινωνικού Χάρτη θέτει πλέον γενναιοδωρα κριτήρια σε σχέση με την ΕΣΔΑ για την οικογενειακή επανένωση διακινούμενων εργαζομένων στη χώρα υποδοχής. Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως των συμφερόντων δεν θα πρέπει τουλάχιστον να αρκεί η δυνατότητα οικογενειακής ζωής στη χώρα καταγωγής. Αντιθέτως, θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι υπάρχουν αντικειμενικά εμπόδια για την επανένωση στη χώρα υποδοχής. Για την υπό κρίση υπόθεση

ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το γεγονός ότι το άρθρο 19, παράγραφος 6, του Κοινωνικού Χάρτη, σε συνδυασμό με τον παρατιθέμενο στο παράρτημα ορισμό των μελών της οικογένειας για τα οποία πρέπει να ισχύει η προστασία⁶⁰, απαγορεύει την πρόβλεψη ορίων ηλικίας όσον αφορά τη μετοίκηση ανήλικων τέκνων. Πέραν αυτού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα, η οποία εποπτεύει την εφαρμογή του Κοινωνικού Χάρτη, έχει με τις μέχρι τούδε αποφάσεις της δεχτεί περιόδους αναμονής μόνον έως και ένα έτος, ενώ αντιθέτως δεν δέχεται τριετή ή μεγαλύτερη διάρκεια της περιόδου αναμονής⁶¹. Τέλος, το ΕΔΔΑ λαμβάνει υπόψη του, με τη νεότερη νομολογία του, τις διατάξεις του Κοινωνικού Χάρτη και τις αποφάσεις της ανωτέρω επιτροπής, ενόψει της ερμηνείας και της εφαρμογής της ΕΣΔΑ και κυρίως του άρθρου 8⁶².

75. Εντούτοις, το ΕΔΔΑ ουδέποτε αναφέρθηκε στο άρθρο 19, παράγραφος 6, του Κοινωνικού Χάρτη, και μάλιστα σε σχέση με τη νομολογία του επί της οικογενειακής επανενώσεως. Τούτο είναι εύλογο, αν η

60 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 21.

61 — Digest of the Case Law of the ECSR, Μάρτιος 2005, σ. 84, http://www.coe.int/T/F/Droits_de_l'Homme/Cse/Digest-bil_mars_05.pdf. Βλ. επίσης Conclusions 2004 Volume 1, Section 89/174, σχετικά με την Εσθονία, και Conclusions XVI-1 vol. 2, Section 72/257, σχετικά με τις Κάτω Χώρες, όπου αναφέρονται οι Conclusions I, σ. 216 (Section 363/374 επί της Γερμανίας): όλες οι αποφάσεις αυτές υπάρχουν στον δικτυακό τόπο <http://hudoc.esc.coe.int/esc/search/default.asp>

62 — Αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 27ης Ιουλίου 2004, Sidabras και Dziautas κατά Λιθουανίας, σκέψη 47, σχετικά με τις απαγορεύσεις ασκήσεως επαγγέλματος, της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Koua Poiretz κατά Γαλλίας, σκέψεις 39 και 29, σχετικά με τις κοινωνικοασφαλιστικές αξιώσεις, καθώς και της 2ας Ιουλίου 2002, Wilson, National Union of Journalists κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, σκέψη 40, 32 επ. και 37, σχετικά με τη δυσμενή μεταχείριση συνδικαλιστών. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει μέχρι τούδε απαξί μόνον —απορριπτικές— αποφανθεί επί αποφάσεως μη δικαστικού εποπτικού οργάνου με την απόφασή του της 17ης Φεβρουαρίου 1998, C-249/96, Grant (Συλλογή 1998, σ. I-621, σκέψεις 46 επ.), η οποία αφορούσε την Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Διεθνούς Συμφώνου για τα αστικά και τα πολιτικά δικαιώματα.

59 — Αυτή είναι η άποψη του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου για τον Κοινωνικό Χάρτη, BVerfGE 76, 1 (82 επ.) — οικογενειακή μετοίκηση. Βλ. τη μετ' επιφύλαξης συνεκτίμηση άλλων διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη στις αποφάσεις της 15ης Ιουνίου 1978, 149/77, Defrenne III (Συλλογή τόμος 1978, σ. 1365, σκέψη 26/29), και της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 24/86, Blaizot (Συλλογή 1988, σ. 379, σκέψη 17), καθώς και τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Jacobs της 28ης Ιανουαρίου 1999 επί της υποθέσεως C-67/96, Albany (Συλλογή 1999, σ. I-5751, σημείο 146) και του γενικού εισαγγελέα Lenz της 15ης Ιουνίου 1988 επί της υποθέσεως 236/87, Bergemann (Συλλογή 1988, σ. 5125, σημείο 28).

διάταξη αυτή ερμηνευθεί από κοινού με το τμήμα I, σημείο 19, του Κοινωνικού Χάρτη, σύμφωνα με το οποίο η ρύθμιση σχετικά με την οικογενειακή επανένωση θεμελιώνει μόνον δικαιώματα για υπηκόους των συμβαλλομένων μερών⁶³. Οι αποφάσεις της προαναφερθείσας επιτροπής βάσει της διάταξης αυτής δεν μπορούν ως εκ τούτου να γενικευθούν με σκοπό τη θεμελίωση μιας γενικής δικαιοκίνης αρχής και ενός γενικού ανθρώπινου δικαιώματος για οικογενειακή επανένωση που θα ίσχυαν, π.χ. εν προκειμένω, για τους υπηκόους τρίτων χωρών. Ως εκ τούτου, ούτε το άρθρο 19, παράγραφος 6, του Κοινωνικού Χάρτη ούτε οι μεγαλύτερες εγγυήσεις του κοινοτικού δικαίου για τους πολίτες της Ενώσεως μπορούν να θεμελιώσουν, στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αξίωση οικογενειακής επανένωσης η οποία θα υπερακόντιζε τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

76. Οι ίδιοι λόγοι αποτελούν επιχείρημα κατά της συνεκτιμήσεως των όσων ορίζει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση σχετική με τη Νομική Κατάσταση του Διακινούμενου Εργαζομένου. Και η Σύμβαση αυτή ισχύει μόνον υπέρ των υπηκόων των συμβαλλομένων μερών. Εν αντιθέσει προς το άρθρο 19, παράγραφος 6, του Κοινωνικού Χάρτη, το οποίο έγινε

αποδεκτό στο πλαίσιο της αποφάσεως επί της οδηγίας από όλα τα τότε κράτη μέλη, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση έχει μέχρι τούδε κυρωθεί μόνον από ορισμένα κράτη μέλη.

77. Η Διεθνής Σύμβαση για τα δικαιώματα των διακινούμενων εργαζομένων φαίνεται ότι προβλέπει αντιθέτως μια καθολική αξίωση, ωστόσο η σύμβαση αυτή δεν έχει μέχρι τούδε κυρωθεί από κανένα κράτος μέλος. Τέλος, η σύμβαση αριθ. 143 της ΔΟΕ σχετικά με τις καταχρήσεις στο πλαίσιο των μεταναστεύσεων και την ενίσχυση της ισότητας των ευκαιριών και της ίσης μεταχειρίσεως των διακινούμενων εργαζομένων δεν περιέχει σε σχέση με την οικογενειακή επανένωση καμία δεσμευτική ρύθμιση, αλλά μόνον μια υπόμνηση σχετικά με τη δυνατότητα των συμβαλλομένων κρατών να διευκολύνουν την οικογενειακή επανένωση.

78. Επομένως, έστω και αν ληφθεί υπόψη ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και άλλες περαιτέρω διεθνείς συμφωνίες, δεν μπορεί να συναχθεί ότι υπάρχει δικαίωμα υπηκόων τρίτων κρατών να συγκεντρώσουν την οικογένειά τους στη χώρα υποδοχής. Ωστόσο, τόσο το Συμβούλιο όσο και η Επιτροπή αναγνωρίζουν ότι μπορεί κατ'εξαίρεση να αναγνωρισθεί ένα τέτοιου είδους δικαίωμα κατόπιν συνολικής εκτιμήσεως όλων των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως. Εντεύθεν η Επιτροπή συνάγει ορθώς ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν μπορεί να επιτρέψει σχηματικούς περιορισμούς της μετοικήσεως των τέκνων, αλλά

63 — Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας διευκρινίζει ίσως εκ του λόγου αυτού ότι τα κράτη μέλη, εφόσον είναι συμβαλλόμενα μέρη στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και/ή στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση σχετική με τη Νομική Κατάσταση του Διακινούμενου Εργαζομένου, ενδέχεται να υπέχουν μεγαλύτερες υποχρεώσεις σε σχέση με το ζήτημα της οικογενειακής επανένωσης έναντι των διακινούμενων εργαζομένων από άλλα συμβαλλόμενα κράτη από τις υποχρεώσεις που υπέχουν μόνον βάσει της οδηγίας (και του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ).

υποχρεούται να αφήσει επαρκές περιθώριο για τέτοιου είδους εξαιρέσεις⁶⁴.

β) Εξέταση των προσβαλλόμενων διατάξεων

79. Κατά συνέπεια, οι προσβαλλόμενες διατάξεις πρέπει να εξεταστούν σε σχέση με το αν αφήνουν επαρκές περιθώριο για μια σύμφωνη με τα ανθρώπινα δικαιώματα εφαρμογή, αν η προστασία της οικογενειακής ζωής παρέχει κατ' εξαίρεση αξίωση οικογενειακής επανένωσης στη χώρα υποδοχής.

80. Εντούτοις, εν αντιθέσει προς την άποψη που υποστηρίζει εν μέρει το Κοινοβούλιο, η εξαίρεση αυτή δεν χρειάζεται να αναφέρεται ρητώς στις εκάστοτε διατάξεις. Πράγματι, όπως το Κοινοβούλιο αναγνωρίζει σε άλλο σημείο και όπως προέβαλαν και οι λοιποί μετέχοντες στη διαδικασία, οι διατάξεις του κοινοτικού δικαίου είναι σύμφωνες με τα θεμελιώδη δικαιώματα, εφόσον είναι δυνατή μια ερμηνεία η οποία συμβιβάζεται με τις επιταγές που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁶⁵.

64 — Παρεμφερή εκτίμηση διατύπωσε το αυστριακό Συνταγματικό Δικαστήριο ως προς την τήρηση στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκ μέρους του αυστριακού δικαίου: βλ. την απόφασή του της 8ης Οκτωβρίου 2003 επί της υποθέσεως G 119, 120/03-13 (http://www.vfgh.gv.at/presse/G119_13_03.pdf, σ. 20 επ.).

65 — Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, 5/88, Wachauf (Συλλογή 1989, σ. 2609, σκέψη 19).

81. Η σύμφωνη ερμηνεία δεσμεύει, όπως είναι αυτονόητο, και τα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά των οδηγιών στην εσωτερική έννομη τάξη τους. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να μεριμνούν ούτως ώστε να μη στηρίζονται σε ερμηνεία της οδηγίας η οποία συγκρούεται με τα προστατευόμενα από την κοινοτική έννομη τάξη θεμελιώδη δικαιώματα ή με άλλες γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου⁶⁶. Στο πλαίσιο της επίδικης οδηγίας ο κοινοτικός νομοθέτης αποτυπώνει τούτο ρητώς στη δεύτερη αιτιολογική σκέψη, καθόσον προβαίνει στη διαπίστωση ότι εξέδωσε νομική πράξη η οποία είναι σύμφωνη με την προστασία της οικογένειας στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

82. Επομένως, εν προκειμένω —εν αντιθέσει προς την άποψη που υποστηρίζει σε ορισμένα χωρία το Κοινοβούλιο— δεν έχει σημασία ποιες ρυθμίσεις προτίθενται ενδεχομένως να θεσπίσουν τα κράτη μέλη προκειμένου να εξαντλήσουν τα περιθώρια χειρισμών που τους παρέχουν οι προσβαλλόμενες διατάξεις, αλλά ποιες εθνικές ρυθμίσεις είναι νόμιμες στο πλαίσιο της σύμφωνης προς τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνείας των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου.

Επί του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας

83. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας προβλέπει ότι το κράτος

66 — Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2003, C-101/01, Lindqvist (Συλλογή 2003, σ. I-12971, σκέψη 87)· βλ. επίσης την απόφαση της 26ης Απριλίου 2005, C-376/02, Stichting "Goed Wonen" (Συλλογή 2005, σ. I-3445, σκέψη 32).

μέλος, στην περίπτωση τέκνου άνω των δώδεκα ετών το οποίο αφικνείται ανεξάρτητα από την υπόλοιπη οικογένειά του, μπορεί να εξετάζει, πριν επιτρέψει την είσοδο και τη διαμονή του δυνάμει της οδηγίας, κατά πόσον πληροί το κριτήριο της ενσωματώσεως. Η ρύθμιση αυτή είναι σύμφωνη με την προστασία της οικογένειας, εφόσον το κριτήριο της ενσωματώσεως επιτρέπει την οικογενειακή επανένωση στις περιπτώσεις που η επανένωση επιβάλλεται βάσει της απαιτούμενης από το ΕΔΔΑ συνολικής εκτιμήσεως της συγκεκριμένης περίπτωσης.

84. Το Κοινοβούλιο φρονεί ότι τούτο αποκλείεται, δεδομένου ότι η έννοια του κριτηρίου της ενσωματώσεως δεν αφήνει περιθώριο για τη συνεκτίμηση των οικογενειακών συμφερόντων⁶⁷. Εντούτοις, η άποψή του είναι εσφαλμένη. Το κριτήριο της ενσωματώσεως περιγράφει κατά πόσον ένας μετανάστης έχει ή μπορεί να ενσωματωθεί στη χώρα υποδοχής. Συναφώς, το ζήτημα είναι τόσο το συμφέρον της χώρας υποδοχής να υπάρξει ενσωμάτωση των μεταναστών στη δική της κοινωνία όσο και το συμφέρον του μετανάστη να μη ζει απομονωμένος. Η οικογένεια μπορεί να διαδραματίσει έναν ρόλο από αμφότερες τις απόψεις, ιδίως στην περίπτωση που στη χώρα υποδοχής ζει ήδη μεγάλος αριθμός καλώς ενσωματωμένων συγγενών.

85. Το κριτήριο της ενσωματώσεως παρέχει ιδίως τη δυνατότητα να συνεκτιμάται η αξίωση οικογενειακής επανένωσης που υφίσταται σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Πράγματι, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συγκεκριμενοποιήσουν την έννοια του κριτηρίου της ενσωματώσεως, προκειμένου να

μπορούν να την εφαρμόζουν. Η συγκεκριμενοποίηση δεν μπορεί να γίνει αυθαίρετα, αλλά πρέπει να λαμβάνει υπόψη το εννοιολογικό περιεχόμενο και τους σκοπούς του κριτηρίου της ενσωματώσεως, αλλά και τις απαιτήσεις που θέτει η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον τομέα της οικογενειακής επανένωσης.

86. Η επαρκώς ευρεία διαμόρφωση του κριτηρίου της ενσωματώσεως ανταποκρίνεται άλλωστε και στη συστηματική διάρθρωση της οδηγίας, σκοπός της οποίας είναι να λαμβάνονται ευρέως υπόψη τα συμφέροντα της οικογένειας και κυρίως των τέκνων κατά τη λήψη των αναγκαίων αποφάσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 17 της οδηγίας, τα κράτη μέλη λαμβάνουν δεόντως υπόψη τον χαρακτήρα και τη σταθερότητα των οικογενειακών δεσμών του ενδιαφερομένου προσώπου και τη διάρκεια διαμονής του στο κράτος μέλος καθώς και την ύπαρξη οικογενειακών, πολιτιστικών και κοινωνικών δεσμών με τη χώρα καταγωγής του, σε περίπτωση απορρίψεως αιτήσεως, ανακλήσεως ή αρνήσεως ανανεώσεως της άδειας διαμονής ή σε περίπτωση λήψεως μέτρου απομακρύνσεως εις βάρος του συντηρούντος ή μελών της οικογένειας του. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 5, παράγραφος 5 της οδηγίας, κατά την εξέταση μιας αιτήσεως για επανένωση της οικογένειας τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να λαμβάνεται δεόντως υπόψη το μείζον συμφέρον των ανήλικων τέκνων. Επομένως, εν αμφιβολία οι νομικές έννοιες της οδηγίας πρέπει να ερμηνεύονται ούτως ώστε ο τρόπος της μεταφοράς τους στα εθνικά δίκαια να παρέχει περιθώριο εκτιμήσεως αντίστοιχο προς αυτό που προβλέπουν οι προαναφερθείσες διατάξεις.

87. Μια τέτοιου είδους ερμηνεία δεν είναι αντίθετη προς τους σκοπούς του άρθρου 4,

67 — Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η κριτική του δημιουργηθέντος από την Επιτροπή δικτύου εμπειρογνομόνων επί ζητημάτων θεμελιωδών δικαιωμάτων, την οποία αναφέρει το Κοινοβούλιο στην ετήσια έκθεσή του 2003, http://europa.eu.int/comm/justice_home/cfr_cdf/doc/report_t_e_2003_en.pdf, σ. 55.

παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας. Σύμφωνα με τη δωδέκατη αιτιολογική σκέψη, στο πλαίσιο του κριτηρίου της ενσωματώσεως πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ικανότητα ενσωματώσεως των παιδιών στις πιο μικρές ηλικίες και να τους εξασφαλίζεται η απόκτηση της απαραίτητης γενικής εκπαίδευσης και των γλωσσικών γνώσεων στο σχολείο. Εντούτοις, δεν αποκλείεται σε ειδικές περιπτώσεις να στηρίζεται η εκπλήρωση του κριτηρίου της ενσωματώσεως και σε άλλα δεδομένα.

88. Επομένως, η έννοια του κριτηρίου της ενσωματώσεως παρέχει τη δυνατότητα να λαμβάνονται υπόψη και ειδικές περιπτώσεις στις οποίες υφίσταται κατ' εξαίρεση, στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αξίωση μετοικήσεως για τα τέκνα άνω των δώδεκα ετών προς τον σκοπό της οικογενειακής επανενώσεως. Τα εθνικά μέτρα μεταφοράς της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη είναι σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο μόνον στην περίπτωση που επίσης παρέχουν τη δυνατότητα αυτή.

89. Με την ανωτέρω ερμηνεία, το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας σέβεται την προστασία της οικογένειας στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επομένως, ο παρών λόγος προσφυγής του Κοινοβουλίου δεν μπορεί να ευδοκιμήσει.

Επί του άρθρου 4, παράγραφος 6, της οδηγίας

90. Σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας, τα κράτη μέλη μπορούν να

απαιτούν, κατά παρέκκλιση, την υποβολή των αιτήσεων για οικογενειακή επανένωση ανήλικων τέκνων πριν από τη συμπλήρωση του δέκατου πέμπτου έτους σύμφωνα με τις εθνικές νομοθετικές διατάξεις που ισχύουν κατά τον χρόνο μεταφοράς της οδηγίας⁶⁸. Αν η αίτηση υποβληθεί μετά τη συμπλήρωση της ηλικίας αυτής, τα κράτη μέλη που αποφασίζουν να εφαρμόσουν την παρέκκλιση αυτή επιτρέπουν την είσοδο και τη διαμονή των τέκνων για άλλους λόγους πλην της οικογενειακής επανενώσεως.

91. Εν αντιθέσει προς το Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο φρονεί ότι και η ρύθμιση αυτή μπορεί να τύχει σύμφωνης προς τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνείας. Ακριβώς όπως και το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας, το άρθρο 4, παράγραφος 6, αποσκοπεί και αυτό στη σε όσο το δυνατόν μικρότερη ηλικία μετοίκηση του τέκνου, προκειμένου να διευκολυνθεί η ενσωμάτωσή του στη χώρα υποδοχής. Το όριο ηλικίας συνδέεται με τη φοίτηση στο σχολείο, η οποία συμβάλλει στην ενσωμάτωση.

92. Πέραν αυτού, το Συμβούλιο φρονεί ότι μπορούν να συμβιώνουν με τις οικογένειές τους και τα τέκνα που έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη, τα οποία εφαρμόζουν την παρέκκλιση αυτή, επιτρέπουν, βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 6, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας, την είσοδο και τη διαμονή των τέκνων για άλλους λόγους

⁶⁸ — Σύμφωνα με τα στοιχεία του Συμβουλίου, αντίστοιχο όριο ηλικίας προβλέπεται μόνον στην αυστριακή νομοθεσία.

πλην της οικογενειακής επανενώσεως. Το Συμβούλιο φρονεί ότι, σύμφωνα με τη διατύπωση της διατάξεως, αποκλείεται οποιοδήποτε περιθώριο ελιγμών (*marge de manoeuvre*) κατά την απόφαση των εθνικών αρχών σχετικά με τη διαμονή για άλλους λόγους. Δεδομένου ότι πρέπει να συνεκτιμώνται όλοι οι λοιποί λόγοι, θα πρέπει να αναμένεται ότι οι περισσότερες από τις αιτήσεις αυτές θα εγκρίνονται.

93. Το ίδιο το Κοινοβούλιο ομολογεί ότι οι «άλλοι λόγοι» θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν και ανθρωπιστικού χαρακτήρα εκτιμήσεις. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται — όπως ορθώς τονίζει η Επιτροπή— όχι μόνον οι χαρακτηριστικές περιπτώσεις των προσφύγων πολέμου και εμφυλίου πολέμου, αλλά και αξιώσεις οικογενειακής επανενώσεως στηριζόμενες στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι πιθανό ότι τα περισσότερα, αν όχι όλα, κράτη μέλη αναγνωρίζουν τέτοια δικαιώματα διαμονής. Εντούτοις, τα δικαιώματα αυτά δεν διασφαλίζονται στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου. Ως εκ τούτου, είναι πιθανό ορισμένα κράτη μέλη να μην προβλέπουν αυτού του είδους τη δυνατότητα στη νομοθεσία τους περί μεταναστεύσεως και, επομένως, να μην υπάρχει «άλλος λόγος» προκειμένου να είναι δυνατή η επιβαλλόμενη στα πλαίσια της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετοίκηση μεγαλύτερων τέκνων. Ενδεχομένως και εκ του λόγου αυτού αποφεύγει το Συμβούλιο, εν αντιθέσει προς την Επιτροπή, να ισχυριστεί ότι υπάρχει τέτοιου είδους αξίωση βάσει του εθνικού δικαίου.

94. Εντούτοις, ακόμη και ως προς το σημείο αυτό είναι δυνατή μια σύμφωνη με τα ανθρώπινα δικαιώματα ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 6, της οδηγίας: πράγματι, η δεύτερη περίοδος μπορεί να ερμηνευθεί υπό

την έννοια ότι στην περίπτωση επιβαλλόμενης στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οικογενειακής επανενώσεως τα κράτη μέλη υποχρεούνται να παρέχουν την αντίστοιχη δυνατότητα μετοικήσεως.

95. Ακριβώς όπως και η ανωτέρω προταθείσα ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας, έτσι και η ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 6, θα συνέβαλλε στο να υπάρξει περιθώριο για την εφαρμογή του άρθρου 5, παράγραφος 5, και του άρθρου 17⁶⁹.

96. Επομένως, το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας μπορεί επίσης να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συνεπώς, ούτε αυτός ο λόγος προσφυγής που προβάλλει το Κοινοβούλιο είναι βάσιμος.

Επί του άρθρου 8 της οδηγίας

97. Το άρθρο 8, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να απαιτήσουν, προκειμένου να επιτραπεί στα μέλη της οικογένειας του συντηρούντος να επανενωθούν μαζί του, νόμιμη διαμονή στην επικράτειά τους για διάστημα δύο ετών. Το δεύτερο εδάφιο επιτρέπει ακόμη και περίοδο

69 — Βλ. ανωτέρω, σημείο 86.

αναμονής τριών ετών από της υποβολής της αιτήσεως οικογενειακής επανενώσεως στην περίπτωση που η νομοθεσία περί οικογενειακής επανενώσεως του οικείου κράτους μέλους η οποία ισχύει κατά την ημερομηνία μεταφοράς της οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη του λαμβάνει υπόψη την ικανότητα υποδοχής του εν λόγω κράτους.

98. Το Συμβούλιο επικαλείται το γεγονός ότι οι περίοδοι αναμονής αποτελούν ένα εν γένει σύνηθες μέσο μεταναστατευτικής πολιτικής. Πράγματι, οι περίοδοι αναμονής μπορούν να είναι νόμιμες σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις της οικογενειακής επανενώσεως. Εντούτοις, η αξίωση οικογενειακής επανενώσεως στο κράτος υποδοχής, στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χαρακτηρίζεται ακριβώς από το γεγονός ότι γεννάται κατ' εξαίρεση, εφόσον συντρέχουν ιδιαίτερες περιστάσεις. Τέτοιου είδους περιστάσεις μπορούν να έχουν επίσης ως αποτέλεσμα ότι περαιτέρω αναμονή δεν είναι πλέον ανεκτή⁷⁰. Επομένως, πρέπει να εξετασθεί αν το άρθρο 8 της οδηγίας λαμβάνει επαρκώς υπόψη την περίπτωση αυτή.

99. Το Κοινοβούλιο το αποκλείει, ενώ η Επιτροπή υπέβαλλε άκρως αναλυτικές προτάσεις για μια σύμφωνη ερμηνεία. Συναφώς, επιβάλλεται κατ' αρχάς η διαπίστωση ότι οι ρυθμίσεις σχετικά με τις περιόδους αναμονής —εν αντιθέσει προς τις ήδη εξετασθείσες ρυθμίσεις περί ορίων ηλικίας— δεν περιέχουν στοιχεία σχετικά με τη συνεκτίμηση των απαιτήσεων που επιβάλλονται στο πλαίσιο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε σχέση με την οικογενειακή επανένωση.

100. Πάντως, θα μπορούσε να εξετασθεί το ενδεχόμενο, σε σχέση με τις αόριστες νομικές έννοιες του «μπορούν» [επιτρέπεται] (πρώτο εδάφιο) και του «μπορεί» (δεύτερο εδάφιο), να ερμηνευθούν οι δυνατότητες επιλογών που παρέχει η οδηγία κατά τρόπο σύμφωνο με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

101. Τούτο θέτει το ζήτημα κατά πόσον αρκεί να αφήνει το κοινοτικό δίκαιο στους εθνικούς νομοθέτες το περιθώριο να επιτρέπουν με εξ' ιδίας πρωτοβουλίας τον επιβαλλόμενο από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έλεγχο κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως ή κατά πόσον η διατύπωση της αντίστοιχης διατάξεως του κοινοτικού δικαίου πρέπει τουλάχιστον να περιέχει κάποιο στοιχείο για ένα τέτοιου είδους έλεγχο. Κρίσιμες συναφώς είναι οι εκτιμήσεις που αφορούν την εκάστοτε ευθύνη του κοινοτικού νομοθέτη και των εθνικών κοινοβουλίων για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη σαφήνεια του δικαίου.

102. Ερμηνευόμενα βάσει αφενός του άρθρου 63, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ, δηλαδή βάσει ενός τμήματος της εξουσιοδοτικής νομικής βάσεως, η οποία παραπέμπει στις διεθνείς υποχρεώσεις, και αφετέρου της δεύτερης αιτιολογικής σκέψης της οδηγίας, σύμφωνα με την οποία η οδηγία σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις αρχές που αναγνωρίζονται ιδίως από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, καθώς και βάσει των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, το «μπορούν» [επιτρέπεται] και το «μπορεί» σημαί-

70 — Βλ. την απόφαση του αυστριακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 8ης Οκτωβρίου 2003, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 64, υπό III, σημείο 2, στοιχείο c.

νουν ότι τα κράτη μέλη επιτρέπεται να απαιτήσουν περιόδους αναμονής μόνον εφόσον γίνουν σεβαστές οι εξαιρέσεις που το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ επιβάλλει να λαμβάνονται υπόψη για λόγους επιείκειας.

103. Αυτού του είδους η ερμηνεία του «μπορούν» [επιτρέπεται] και «μπορεί» είναι μεν πιθανή, δεν είναι όμως προφανής. Πράγματι, το άρθρο 8 της οδηγίας ορίζει πρωτίστως το περιθώριο των νομοθετών των κρατών μελών σε σχέση με τον κοινοτικό νομοθέτη ρυθμίζοντας ορισμένες εξαιρέσεις σε σχέση με το παράγωγο δικαίο που αφορά την οικογενειακή επανένωση. Το «μπορούν» [επιτρέπεται] και το «μπορεί» έχουν επομένως την έννοια ότι τα κράτη μέλη έχουν την εξουσία έναντι του κοινοτικού νομοθέτη να προβλέψουν περιόδους αναμονής μέχρι δύο ή τρία επιπλέον έτη. Αν το κράτος μέλος μεταφέρει τη ρύθμιση αυτή στην εσωτερική έννομη τάξη του κατά τρόπον ούτως ειπείν μονοδιάστατο, αγνοώντας τις υποχρεώσεις του από τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε οι εθνικές ρυθμίσεις σχετικά με τις περιόδους αναμονής θεσπίζονται χωρίς την απαιτούμενη κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ δυνατότητα να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικές περιπτώσεις. Η εθνική διοίκηση θα είχε την υποχρέωση να εφαρμόσει τους νόμους αυτούς, οπότε δεν θα έμενε κανένα περιθώριο ούτε για την εφαρμογή του άρθρου 5, παράγραφος 5, και του άρθρου 17 της οδηγίας. Η προσβολή των θεμελιωδών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις κρίσιμες ειδικές περιπτώσεις θα μπορούσε να αποφευχθεί μόνον διά της έννομης προστασίας —υπό ορισμένες προϋποθέσεις κατόπιν υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο. Επομένως, η προσπάθεια σύμφωνης προς την προστασία των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων ερμηνείας του άρθρου 8 της οδηγίας μεταθέτει ενδεχομένως τα προβλήματα.

104. Η αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα στη δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας ευνοεί μια τέτοιου είδους εσφαλμένη, μονοδιάστατη μεταφορά της στις εθνικές έννομες τάξεις. Πράγματι, αντί να υπενθυμίσει στα κράτη μέλη τις υποχρεώσεις τους βάσει των θεμελιωδών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αυτή η αιτιολογική σκέψη διαπιστώνει ότι η οδηγία —όπως είναι διατυπωμένη— είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αν τα κράτη μέλη εμπιστευτούν την εκτίμηση του κοινοτικού νομοθέτη, δεν έχουν κανένα λόγο να προβούν σε εκτιμήσεις σε σχέση με τα θεμελιώδη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, εφόσον οι εκτιμήσεις αυτές δεν βρίσκουν έρεισμα στο κείμενο της οδηγίας.

105. Επομένως, το άρθρο 8 της οδηγίας είναι, όπως είναι διατυπωμένο, τουλάχιστον δυσνόητο. Δεδομένου ότι δεν λαμβάνονται υπόψη ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, τούτο αυξάνει τον κίνδυνο προσβολών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για τούτο ευθύνεται όχι μόνον ο εθνικός νομοθέτης, ο οποίος καλείται να μεταφέρει την οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη του, αλλά και ο κοινοτικός νομοθέτης. Επομένως, βάσει των επιταγών για παροχή αποτελεσματικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για σαφήνεια του δικαίου, το άρθρο 8 της οδηγίας είναι αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο.

3. Επί της ίσης μεταχειρίσεως

106. Το Κοινοβούλιο υποστηρίζει ότι η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ μικρότερων και μεγαλύτερων τέκνων ή μεταξύ τέκνων και συζύγων και οι επιτηρόμενες βάσεις της οδηγίας διαφορές κατά τη μεταφορά της στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

107. Ανεξαρτήτως του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ, το οποίο επικαλείται το Κοινοβούλιο, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει μια γενική αρχή περί ισότητας, η οποία στο πλαίσιο της νομολογίας του αναφέρεται επίσης ως γενική αρχή της ισότητας, αρχή της ίσης μεταχειρίσεως ή της απαγορεύσεως των διακρίσεων. Η αρχή αυτή επιτάσσει να μην τυγχάνουν όμοιες καταστάσεις διαφορετικής μεταχειρίσεως ούτε διαφορετικές καταστάσεις όμοιες μεταχειρίσεως εκτός αν η διαφοροποίηση αυτή δικαιολογείται αντικειμενικώς⁷¹. Συναφώς, πρέπει η διαφοροποίηση να είναι, σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό, σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας⁷².

108. Το άρθρο 21 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων απαγορεύει ρητώς κάθε μορφή διακρίσεως, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και η διάκριση λόγω ηλικίας. Μολονότι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν παράγει ακόμη παρεμφερή προς το πρωτογενές δίκαιο δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα⁷³, εντούτοις παρέχει τουλάχιστον, ως πηγή διασαφήσεως του δικαίου, ορισμένα στοιχεία σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία διασφαλίζει η κοινοτική έννομη τάξη⁷⁴. Σε σχέση με την παρούσα οδηγία πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, σύμφωνα με τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη της, ο νομοθέτης θεωρεί ότι είναι σύμφωνη με τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά αναγνωρίζονται, μεταξύ άλλων, στον Χάρτη. Επίσης, με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη τα κράτη μέλη καλούνται ρητώς να εφαρμόζουν την οδηγία χωρίς διακρίσεις λόγω ηλικίας. Επομένως, κατά την εφαρμογή της αρχής της ισότητας επί της οδηγίας πρέπει να δίδεται ιδιαίτερη σημασία στην απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ηλικίας.

109. Εντούτοις, κάθε διαφοροποίηση λόγω ηλικίας δεν αποτελεί ταυτόχρονα απαγορευ-

71 — Αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 1988, 203/86, Ισπανία κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1988, σ. 4563, σκέψη 25), της 17ης Ιουλίου 1997, C-248/95 και C-249/95, SAM Schifffahrt και Starf (Συλλογή 1997, σ. I-4475, σκέψη 50), της 13ης Απριλίου 2000, C-292/97, Karlsson κ.λπ. (Συλλογή 2000, σ. I-2737, σκέψη 39), της 12ης Μαρτίου 2002, C-27/00 και C-122/00, Omega Air κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-2569, σκέψη 79), της 9ης Σεπτεμβρίου 2003, C-137/00, Milk Marque και National Farmers' Union (Συλλογή 2003, σ. I-7975, σκέψη 126), της 9ης Σεπτεμβρίου 2004, C-304/01, Ισπανία κατά Επιτροπής (Συλλογή 2004, σ. I-7655, σκέψη 31), και της 14ης Δεκεμβρίου 2004, C-210/03, Swedish Match (Συλλογή 2004, σ. I-11893, σκέψη 70).

72 — Αποφάσεις του Πρωτοδικείου της 23ης Μαρτίου 1994, T-8/93, Huet (Συλλογή 1994, σ. II-103, σκέψη 45), της 2ας Μαρτίου 2004, T-14/03, Di Marzio κατά Επιτροπής (δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 83), και της 15ης Φεβρουαρίου 2005, T-256/01, Pytes (δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 61). Βλ. επίσης σχετικά με τη «θετική διάκριση» τις αποφάσεις της 6ης Ιουλίου 2000, C-407/98, Abrahamsson και Anderson (Συλλογή 2000, σ. I-5539, σκέψη 55), και της 30ής Σεπτεμβρίου 2004, C-319/03, Briheche (δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 31).

73 — Τούτο τονίζει το Πρωτοδικείο με τις αποφάσεις του της 28ης Οκτωβρίου 2004, T-219/02 και T-337/02, Lutz Heitgera κατά Επιτροπής (δεν έχει δημοσιευθεί ακόμη στη Συλλογή, σκέψη 88), και Pytes (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 72, σκέψη 66), στο πλαίσιο της εξετάσεως ορίων ηλικίας, χωρίς ωστόσο να θίγει το ζήτημα των απαιτήσεων που θέτει η γενική αρχή της ισότητας σε σχέση με τα όρια ηλικίας.

74 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Tizzano της 8ης Φεβρουαρίου 2001, C-173/99, BECTU (απόφαση της 26ης Ιουνίου 2001, Συλλογή 2001, σ. I-4881, σημείο 28), του γενικού εισαγγελέα Léger της 10ης Ιουλίου 2001, C-353/99 P, Hautala (απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2001, Συλλογή 2001, σ. I-9565, σημεία 82 και 83), του γενικού εισαγγελέα Mischo της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-20/00 και C-64/00, Booker Aquaculture και Hydro Seafood, (απόφαση της 10ης Ιουλίου 2003, Συλλογή 2003, σ. I-7411, σημείο 126), του γενικού εισαγγελέα Poiares Maduro της 29ης Ιουνίου 2004, C-181/03 P, Nardone (Συλλογή 2004, σ. I-199, σημείο 51), καθώς και τις δικές μου προτάσεις της 14ης Οκτωβρίου 2004, C-387/02, C-391/02 και C-403/02, Berlusconi κ.λπ. (Συλλογή 2004, σ. I-3565, υποσημείωση 83), και της 27ης Ιανουαρίου 2005, C-186/04, Housieaux (Συλλογή 2005, σ. I-3299, υποσημείωση 11).

μένη δυσμενή διάκριση λόγω ηλικίας. Από τη σημασία που έχει η επιβαλλόμενη προστασία των τέκνων προκύπτει ότι η ηλικία ενδέχεται να αποτελεί αντικειμενικό κριτήριο για διάφορες περιπτώσεις που δεν πρέπει να τυγχάνουν της αυτής μεταχειρίσεως. Επομένως, ακόμη και τα όρια ηλικίας ενδέχεται να είναι νόμιμα⁷⁵.

α) Σχετικά με τα τέκνα άνω των δώδεκα ετών

110. Όσον αφορά το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας, πρέπει κατ' αρχάς να τονιστεί ότι η διάταξη αυτή δεν κάνει καμία γενική διάκριση μεταξύ μικρότερων και μεγαλύτερων τέκνων, αλλά παρέχει τη δυνατότητα να επιβληθεί για τα τέκνα άνω των δώδεκα ετών μια πρόσθετη απαίτηση, ήτοι το κριτήριο της ενσωματώσεως, *εφόσον φθάνουν ανεξαρτήτως της υπόλοιπης οικογενείας τους*. Επομένως, δεν πρόκειται για αμιγές όριο ηλικίας, αλλά για άλλου είδους διαφοροποίηση, στο πλαίσιο της οποίας η ηλικία αποτελεί ένα από τα κριτήρια διαφοροποίησης τα οποία εφαρμόζονται σωρευτικώς.

111. Η *χωριστή* έλευση στη χώρα υποδοχής των τέκνων που είναι άνω των δώδεκα ετών απόκειται κατά κανόνα στην ελεύθερη απόφαση των οικογενειών. Οι οικογένειες

δεν υποχρεούνται να υποβάλλουν το τέκνο τους στην εφαρμογή του κριτηρίου της ενσωματώσεως. Πράγματι, το τέκνο μπορεί να έλθει στη χώρα υποδοχής σε μικρότερη ηλικία ή μαζί με κάποιον γονέα του ή με κάποιο άλλο τέκνο.

112. Η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των τέκνων άνω των δώδεκα ετών τα οποία φθάνουν μόνα τους και των λοιπών τέκνων μπορεί να αιτιολογηθεί αντικειμενικώς. Σύμφωνα με τη δωδεκάτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, σκοπός του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, είναι η έλευση των τέκνων στη χώρα υποδοχής σε όσο το δυνατόν μικρότερη ηλικία, προκειμένου να αυξηθούν οι πιθανότητες ενσωματώσεώς τους. Τούτο αντανακλά το θεμιτό συμφέρον των κρατών μελών να ενσωματώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους μετανάστες. Η εκτίμηση ότι τα μικρότερης ηλικίας τέκνα μπορούν να ενσωματώνονται ευχερέστερα καλύπτεται από το περιθώριο εκτιμήσεως του κοινοτικού νομοθέτη.

113. Η διαφοροποίηση είναι επίσης σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας. Το επιλεγέν μέσο είναι πρόσφορο για την επίτευξη του σκοπού της ενσωματώσεως, δεδομένου ότι αποβαίνει, σε σχέση με την οικογενειακή επανένωση, σε βάρος των οικογενειών οι οποίες αφήνουν τα τέκνα τους να μεγαλώσουν στη χώρα καταγωγής και επιδιώκουν την εκ των υστέρων έλευσή τους στη χώρα υποδοχής. Δεν είναι προφανές ότι μπορεί να υπάρξει κάποιο ηπιότερο μέσο. Επίσης, η ρύθμιση αυτή δεν είναι δυσανάλογη προς τους σκοπούς της, ιδίως αν ληφθούν υπόψη οι δυνατότητες της οικογενείας να φέρει τα τέκνα χωρίς εφαρμογή του κριτηρίου της ενσωματώσεως.

75 — Μάλιστα το Δικαστήριο έλαβε αφορμή από την έλλειψη ορίου ηλικίας —το οποίο ωστόσο προβλεπόταν κατά κανόνα στον Κανονισμό Υπηρεσιακής Καταστάσεως των Υπαλλήλων— προκειμένου να ακυρώσει έναν διαγωνισμό: απόφαση της 22ας Μαρτίου 1972, 78/71. Costacurta κατά Επιτροπής (δεν υπάρχει ελληνική μετάφραση, Slg. 1972, σ. 163, σκέψεις 9 επ.).

114. Στην περίπτωση που συντρέχουν κατ' εξαίρεση ιδιαίτερες περιστάσεις, οι οποίες εμπόδισαν τη μετοίκηση τέκνου σε νωρίτερο χρονικό σημείο ή από κοινού με άλλα μέλη της οικογενείας του, τότε οι περιστάσεις αυτές θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία, τη διαμόρφωση και την εφαρμογή του κριτηρίου της ενσωματώσεως. Ειδικά, ανόμοιες καταστάσεις θα υπέκλιντο άνευ αντικειμενικού λόγου στις ίδιες απαιτήσεις.

115. Με βάση την ερμηνεία αυτή, το άρθρο 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο, της οδηγίας είναι επομένως σύμφωνο με την αρχή της ισότητας.

β) Σχετικά με τα τέκνα άνω των δεκαπέντε ετών

116. Το όριο ηλικίας που προβλέπει το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας είναι διαφορετικής φύσεως από το όριο του άρθρου 4, παράγραφος 1, τελευταίο εδάφιο. Πράγματι, το όριο αυτό καλύπτει κάθε μετοίκηση τέκνων τα οποία έχουν συμπληρώσει το δέκατο πέμπτο έτος της ηλικίας τους προτού υποβληθεί για αυτά αίτηση οικογενειακής επανένωσης. Επομένως, πλήττονται και οι οικογένειες οι οποίες δεν μπορούσαν να αποφασίσουν συνειδητά τη μετοίκηση του τέκνου προτού συμπληρώσει το όριο ηλικίας, π.χ. οι οικογένειες οι οποίες δεν είχαν καν τη δυνατότητα να επανενωθούν πριν από το χρονικό εκείνο σημείο.

117. Δεν είναι πειστική η άποψη της Επιτροπής ότι ακόμη και στην περίπτωση αυτή οι οικογένειες θα μπορούσαν να αποφύγουν τις επαπειλούμενες δυσμενείς συνέπειες διά της εμπρόθεσμης υποβολής αιτήσεων επανένωσης. Συγκεκριμένα, η οδηγία υποβάλλει την αίτηση για τη μετοίκηση συγγενών σε πολυειδείς απαιτήσεις. Έτσι, ο συντηρών πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, να κατέχει άδεια διαμονής ισχύος τουλάχιστον ενός έτους και να έχει εύλογη προοπτική να αποκτήσει δικαίωμα μόνιμης διαμονής. Επίσης, πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 7, να έχει επαρκείς χώρους στην οικία του, ασφάλιση ασθενείας για τα μέλη της οικογενείας του και να διαθέτει σταθερούς και επαρκείς πόρους. Εφόσον δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές, η αίτηση μπορεί να απορριφθεί. Επομένως, η έλευση των εν λόγω τέκνων στη χώρα υποδοχής δεν αποκείται κατά κανόνα στην ελεύθερη κρίση των ενδιαφερομένων οικογενειών. Επομένως πρόκειται, σε τελευταία ανάλυση, για ένα απόλυτο όριο ηλικίας, το οποίο δεν σχετικοποιείται βάσει πρόσθετων κριτηρίων.

118. Εντούτοις, και στις περιπτώσεις αυτές το συμφέρον ενσωματώσεως των χωρών υποδοχής μπορεί να δικαιολογήσει την απορρέουσα εκ του ορίου ηλικίας διαφορετική μεταχείριση. Πράγματι, ο νομοθέτης μπορεί να πιθανολογήσει βασιμώς ότι η ενσωμάτωση των νέων αυτών είναι σαφώς δυσχερέστερη από αυτήν των μικρότερων τέκνων.

119. Επιπλέον, οι εν λόγω νέοι μετά την επανένωση θα διαβιούσαν για σύντομο μόνο χρονικό διάστημα ως ανήλικοι με τους γονείς τους, ενώ παράλληλα θα μπορούσαν ενδεχομένως να αποκτήσουν δικαίωμα διαμονής χωρίς να χρειάζεται να πληρούν τις απαιτή-

σεις στις οποίες υπόκεινται οι ενήλικοι. Ακόμη και αν εισέρχονταν αμέσως στη χώρα υποδοχής μετά την υποβολή της αιτήσεως, θα ήσαν ανήλικοι, στην περίπτωση που το όριο ενηλικιώσεως είναι τα δεκαοκτώ έτη, μόνον για τρία ακόμη έτη. Εντούτοις, η οδηγία προβλέπει ως μέγιστο χρόνο επεξεργασίας των αιτήσεων τους εννέα μήνες, διάστημα το οποίο μπορεί μάλιστα να παραταθεί σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Επομένως, ενδέχεται τα νεαρά άτομα τα οποία μετακινούν στη χώρα υποδοχής να είναι κατά την είσοδό τους στη χώρα αυτή σχεδόν ενήλικα. Επομένως, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι τέκνα με ελάχιστη διαμονή ως μέλη οικογενείας θα αποκτήσουν ίδιο δικαίωμα διαμονής —είτε διότι το κράτος μέλος δεν θέτει τέρμα, δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας, στη διαμονή με την ενηλικίωση είτε διότι η νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με τον χωρισμό οικογενειών, οι οποίες διαβιούν από κοινού στη χώρα υποδοχής, εμποδίζει τη μη ανανέωση της άδειας διαμονής⁷⁶.

120. Βάσει των ανωτέρω, το όριο ηλικίας πρέπει να θεωρηθεί ως πρόσφορο και αναγκαίο κριτήριο διαφοροποιήσεως. Αν ληφθεί υπόψη ότι τα τέκνα μετά τη συμπλήρωση του δέκατου πέμπτου έτους της ηλικίας τους είναι κατά κανόνα λιγότερο εξαρτημένα από τους γονείς τους απ' ό,τι τα

μικρότερα τέκνα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το κριτήριο αυτό είναι εύλογο σε σχέση με τους σκοπούς που επιδιώκει.

121. Εντούτοις, εφόσον ιδιαίτερες περιστάσεις της συγκεκριμένης περιπτώσεως επιβάλλουν παρ' όλα αυτά τη μετοίκηση στο πλαίσιο της οικογενειακής επανενώσεως, τότε εφαρμόζεται η αξίωση μετοικήσεως η οποία πηγάζει από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁷⁷.

122. Επομένως, η διαφοροποίηση που εισάγει το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας δικαιολογείται, με βάση ερμηνεία σύμφωνη με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, από αντικειμενικούς λόγους.

γ) Επί της διαφοροποιήσεως μεταξύ του/της συζύγου και των τέκνων

123. Το Κοινοβούλιο βάλλει επίσης κατά του γεγονότος ότι τα μεν τέκνα άνω των δώδεκα ετών πρέπει να πληρούν το κριτήριο της ενσωματώσεως, όχι όμως ο/η σύζυγος. Τα ανήλικα τέκνα χρήζουν κατά κανόνα μεγαλύτερης προστασίας απ' ό,τι οι ενήλικοι σύζυγοι. Το Συμβούλιο αντιτάσσει ότι

76 — Κατά πάγια νομολογία, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ενδέχεται να αποτελεί επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής η απέλαση ενός προσώπου από χώρα στην οποία κατοικούν οι εγγύτεροι συγγενείς τους, βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Radovanovic κατά Αυστρίας της 16ης Δεκεμβρίου 2004 (§ 30), ΕΔΔΑ, απόφαση Boulif κατά Ελβετίας της 2ας Αυγούστου 2001 (*Recueil des arrêts et décisions* 2001-IX, § 39), καθώς και ΕΔΔΑ, απόφαση Moustaqim κατά Βελγίου της 18ης Φεβρουαρίου 1991 (σειρά Α αριθ. 193, σ. 18, § 36).

77 — Βλ. ανωτέρω σημείο 94.

σκοπός της ρυθμίσεως είναι να εκμεταλλευτεί τις καλύτερες δυνατότητες ενσωματώσεως των μικρής ηλικίας τέκνων.

124. Πάντως, ο κοινοτικός νομοθέτης έλαβε βασίμως υπόψη του το γεγονός ότι η κατάσταση των συζύγων διαφέρει από αυτήν των τέκνων. Π.χ., σκοπός του γάμου είναι η διά βίου συγκατοίκηση. Επομένως, η διαφοροποίηση μεταξύ συζύγων και τέκνων δεν παραβιάζει την αρχή της ισότητας.

στα κράτη μέλη περιθώρια χειρισμών κατά τη ρύθμιση αυτή. Μάλιστα, το άρθρο 63, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης περιέχει συναφώς μια εντολή δικαιοπολιτικού χαρακτήρα⁷⁸. Ωστόσο, η αναγνώριση περιθωρίων χειρισμών έχει ως αναγκαία συνέπεια τη διαφοροποίηση των κανόνων στα διάφορα κράτη μέλη. Τούτο δεν αποτελεί παραβίαση της αρχής της ισότητας⁷⁹.

Γ — Ανακεφαλαίωση

δ) Επί των αντιρρήσεων σχετικά με τις διάφορες δυνατότητες επιλογών

125. Τέλος, το Κοινοβούλιο φρονεί ότι οι επιλογές που παρέχονται στα κράτη μέλη παραβιάζουν την αρχή της ισότητας. Λόγω των ρυθμίσεων αυτών και της διαφορετικής εκάστοτε ημερομηνίας εντός της οποίας μπορούν να γίνουν οι επιλογές αυτές το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι όμοιες περιπτώσεις να τυγχάνουν διαφορετικής μεταχειρίσεως στα διάφορα κράτη μέλη.

127. Το συμπέρασμα είναι, εν συνόψει, ότι η προσφυγή είναι απαράδεκτη, διότι δεν είναι δυνατή η μεμονωμένη προσβολή των ρυθμίσεων κατά των οποίων βάλλει το Κοινοβούλιο. Εντούτοις, στην περίπτωση που το Δικαστήριο εισέλθει στην εξέταση της ουσίας της υποθέσεως, θα πρέπει να ακυρώσει το άρθρο 4, παράγραφος 6, της οδηγίας λόγω παραλείψεως του Συμβουλίου να διαβουλευθεί με το Κοινοβούλιο και το άρθρο 8 της οδηγίας λόγω προσβολής του ανθρώπινου δικαιώματος για προστασία της οικογενειακής ζωής.

126. Εντούτοις, το Κοινοβούλιο παραβλέπει ότι η Κοινότητα δεν υποχρεούται να εναρμονίσει πλήρως το δίκαιο περί οικογενειακής επανένωσης. Αντιθέτως, μπορεί να αφήσει

78 — Βλ. ανωτέρω σημείο 41.

79 — Βλ., στο ίδιο πνεύμα, την απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, C-127/00, Hässle (Συλλογή 2003, σ. I-14781, σκέψεις 35 επ.).

V — Επί των δικαστικών εξόδων

εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου. Δεδομένου ότι η προσφυγή πρέπει να απορριφθεί ως απαράδεκτη, το Κοινοβούλιο πρέπει να καταδικαστεί στα έξοδα του Συμβουλίου καθώς και στα δικά του έξοδα.

128. Κατά το άρθρο 69, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα,

129. Βάσει του άρθρου 69, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας, η Επιτροπή και η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας φέρουν τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν ως παρεμβαίνουσες στη δίκη.

VI — Πρόταση

130. Επομένως, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

- «1. Απορρίπτει την προσφυγή.
2. Καταδικάζει το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στα έξοδα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως καθώς και στα δικά του έξοδα.
3. Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων φέρουν τα έξοδά τους».